2001 يىل
17 – مارت
شەنبە
№ 3
(4139)

يېڭى ھايات

Йени һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي گېزىت. 1970 – يىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

قىسقا خەۋەرلەر

تۈركىيە 25 مىلليارد ئاق ش دوللىرىغا مۇھتاج

تۈركىيەنىڭ باش مىنىستىرى بيۇلېنت ئېجېۋىت ھازىرقى مالىيە بوھرانچىلىقىنى يېڭىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت 25 مىلليارد دوللار قەرز ئېلىشنى نىيەت قىلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى. ھازىرچە ھۆكۈمەتنىڭ كىمدىن نېسىگە پۇل ئېلىشنى كۆزلەۋاتقىنى نامەلۇم لېكىن، بەزىبىر خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بۇ خەلىق ئارا بانكىلار كونسورسيۇمى بولۇشى مۇمكىن. تۈركىيە بانك سىستېمىسىنىڭ تۇراقسىزلىقى تەشۋىش پەيدا قىلماقتا. ھازىر تۈركىيە ھۆكۈمىتى بىلەن خەلىق ئارا ۋالىيۇتا فوندى يېڭى ئىختىسادىي سىياسەتنى ئىشلەپ چىقىشنى كۆزلىمەكتە.

تۈركىيەدىكى بوھران قىرغىزستانغا تەسىر يەتكۈزىدۇ

تۈركىيەدىكى سىياسىي بوھران ئىختىسادىي بوھرانغا ئايلىنىپ، قىرغىزستانغىمۇ تەسىر يەتكۈزدى. بۇ يەردە يۈزلىگەن تۈركىيە كارخانىلىرى ئىشلەيدۇ. مالىيە ساھاسىدا يۈز بەرگەن بوھران ئەندى قەرزنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئىمكانىيەت بەرمەيدۇ. ئىلگىرى تەرەپلەر 40 مىللىون دوللارلىق قەرزنى تولەشنى كېيىنگە قالدۇرۇشنى ۋە پروتسېنت ستاۋكىسىنى ئازايتىشنى نىيەت قىلغان ئىدى. ئەندى تۈركىيەدىن مەبلەغ ئېلىش پىلانىمۇ يوققا چىقتى. ئەگەر تۈركىيە ئاكسىيەلىرىنىڭ ئارقىسىدىن قازاقستانىڭمۇ باھالىق قەغەزلىرى پاخاللىششقا باشلىسا، ئۇ چاغدا بۇ قىرغىزستانغىمۇ تەسىر يەتكۈزىدۇ.

ش ئۇ ئار دىكى تەبىئىي ئاپەت

خ خ ج نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شىمالىدا ۋە شەرقىدە ئاخىرقى 50 يىل ئىچىدە يۈز بەرگەن، 2000 – يىلى ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرىدىن توختىماي داۋام قىلىۋاتقان كۈچلۈك بوران ۋە قاتتىق سوغ ئاقىۋىتىدىكى تەبىئىي ئاپەت مىقياسى تېخىمۇ كېڭەيمەكتە. تەبىئىي ئاپەت قازاقستان بىلەن چېگارىداش ش ئۇ ئار نىڭ ئىلى، ئالتاي ۋە تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنى، شۇنداقلا سانجى تۇڭگان، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلۇسلىرىنى ۋە قۇمۇل ۋىلايىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇنىڭ نەتىجىسىدە 31 ئادەم ھالاك بولغان ۋە 33 ئادەم دېرەكسىز يوقاپ كەتكەن، 120 مىڭ تۇياق مال ئۆلگەن. تاغلىق جايلاردا قېلىنلىقى 2,5 مېترغا يېتىدىغان قېلىن قار ۋە كۈچلۈك بوران 20 مىڭغا يېقىن تۇرۇشلۇق ئۆينى ۋەيران قىلدى ۋە بەزى ئاپتوموبىل يوللىرىنىڭ قاتنىشىنى پالەشلەشتۈردى. ھاۋا رايىنىڭ بۇ قەغىشلىرى 1 مىللىوندىن ئوشۇق ش ئۇ ئار لىقنىڭ ھايات پائالىيىتى ئۈچۈن جىددىي قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇرۇپ، ئەندى ئۇلارنىڭ 350 مىڭغا ئوزۇق – تۈلۈك ۋە دورا – دەرمەك يېتىشمەسلىگى خوۋۇپىنى پەيدا قىلدى، 17 مىللىون چارۋا مالنى قىشتىن ئامان چىقىرىش جىددىي خوۋۇپ ئاستىدا تۇرىدۇ. تەبىئىي ئاپەتنىڭ يەتكۈزگەن ئوتتۇرا ئىختىسادىي زىيىنى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا 250 مىللىون يۈەنگە (30,2 مىللىون ئا ق ش دوللىرى) يەتكەن.

بېيجىن بىلەن ۋاشىنگتون ئىنسان ھوقۇقلىرى توغرىلىق

خىتاي بىلەن ئا ق ش ئوتتۇرىسىدا ئىنسان ھوقۇقلىرى توغرىلىق مەسىلە بويىچە مۇنازىرىلەر يەنە كۈچەيدى. يېقىندا بېيجىندا خىتاي ھۆكۈمىتى دوكلادىنى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا ۋاشىنگتون ئەدلىيە نورمىلىرىنى ئاياق ئاستى قىلغانلىقىدا، ئىرقىي كەمسىتىشتە، شۇنداقلا ئا ق ش تا بايلار بىلەن كەمبەغەللەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقىنىڭ بارغانسىرى تېخىمۇ ئۆسۈۋاتقانلىقىدا ئەيىپلىنىدۇ. دوكلادتا ئىنسان ھوقۇقلىرى مەسىلىسىدە ئا ق ش ئالدى بىلەن ئۆزلىرىگە دىققەت بولۇشى لازىم ئىكەنلىكى تەكىتلىنىدۇ. ئا ق ش دولەت دېپارتامېنتىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە ئېلان قىلىنغان ھەر يىللىق ھېساۋىتىغا بېيجىن ئەينە شۇنداق ئىنكاس قىلغان. ئاق ش دولەت دېپارتامېنتىنىڭ بۇ ھېساۋىتىدا خىتاي بىلەن ئىراق ئاھالىسىنىڭ پۇخرالىق ھوقۇقلىرىغا ئاممىۋىي رەۋىشتە خىلاپلىق قىلىۋاتقانلىقىدا ئەيىپلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ب م ت نىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى بويىچە ئالىي كومىسسارى مېرى روبىنسون خ خ ج غا قىلغان رەسمىي سەپىرى ۋاقتىدا خىتاي تۈرمىلىرىدە ئازاپ چېكىۋاتقان مۇخالىپلارنى ھىمايە قىلىپ سۆزگە چىققان.

تالىپلار يادىكارلىقلارنى ۋەيران قىلماقتا

ئاۋغانىستاننىڭ «تالىپلار» ھۆكۈمران ھەرىكىتىنىڭ لىدېرى موللا موھەممەد ئومەر ئاۋغانىستان تەۋەسىدىكى ئىسلامدىن ئىلگىركى دەۋرنىڭ بارلىق ئارخىتېكتۇرىلىق تارىخىي يادىكارلىقلىرىنى يوقىتىشنى قارار قىلدى. رەھبەرنىڭ پەرمانىغا مۇۋاپىق، «خۇدا بىر، ئەندى بۇ ھەيكەللەرنىڭ ھەممىسى ئۇلارغا چوقۇنۇش ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن ۋە بۇ توغرا ئەمەس. ئۇلارغا ھازىرمۇ، شۇنداقلا كېلەچەكتىمۇ ھېچ كىم چوقۇنماسلىقى ئۈچۈن ئۇلارنى يوقىتىش لازىم». ب م ت نىڭ مائارىپ، پەن ۋە مەدەنىيەت مەسىلىلىرى بويىچە يۇنېسكو تەشكىلاتى ئاۋغانىستاندا مەدەنىيەت ھالاكىتىنىڭ ئېھتىمال بولۇشىغا تەشۋىشلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئاۋغانىستاندىكى كۆپلىگەن تارىخىي ئوبيېكتلارنىڭ بىنا قىلىنغىنىغا ئىككى مىڭ يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت بولغان.

قەغەز چىقىرىش يولغا سېلىنىدۇ

ئانگلىيەنىڭ «كۇك ستوپ گرۇپ» شىركىتى ئۇنىڭ پرېزىدېنتى ج. پاتېلنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا ئۆزبەكستاندا ئەلا سورتلۇق قەغەز ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا سېلىشقا ياردەم قىلدى. ھازىرچە ئۇنجا تۈركۈم قەغەز چىقىرىلدى، ئېكسپېرتلارنىڭ پىكرىچە ئۇنىڭ سۈپىتى فىنلەندىيە قەغىزىدىن قېلىشمايدۇ. يېڭى «تامبۇم» فابرىكىسىنىڭ قۇۋۋىتى – يىلىغا 10 مىڭ تونىنا قەغەز ئىشلەپ چىقىرىشقا مولجاللانغان. ياغاچ سېللىيۇلوزىسىنى يەتكۈزۈپ بېرىشتە قىيىنچىلىق بولمىسىمۇ، بۇ يەردە پاختا لىنتىسىدىن ئۆز سېللىيۇلوزىسىنى ئىشلەپ چىقىرىشنى يولغا سېلىشنى قارار قىلدى. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئىختىساسلاشتۇرۇلغان سېخ قۇرۇلۇشى باشلاندى.

باش مىنىستىر «بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنى زىيارەت قىلدى

يېقىندا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش مىنىستىرى قاسىمجومارت توقايېۋ ئالمۇتا ۋىلايىتىدە ئۈچ كۈنلۈك ئىش بابىدىكى سەپەردە بولدى.

ھۆكۈمەت باشلىقىنىڭ سەپىرى تالدىقورغان شەھرىدىكى كۆپ بالىلىق ۋاسىلىي ياكۇشىنىڭ ئائىلىسىنى زىيارەت قىلىشتىن باشلاندى. شۇ كۈنى ئۇ شەھەرنىڭ پروكوراتۇرىدا ۋە شەھەرلىك ئىچكى ئىشلار بولۇمىدە بولۇپ، قانۇن قوغداش ئورگانلىرىنىڭ ئىش پائالىيىتى بىلەن تونۇشتى. ئەتىسى ق. توقايېۋ قاراتال ناھىيىسىنىڭ ئېگىلىكلىرىدە، تالدىقورغان ۋە تېكېلى شەھەرلىرىنىڭ سانائەت كارخانىلىرىدا، يەتتىسۇ دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىدا، ب. رىمىۋا نامىدىكى ۋىلايەتلىك دراما تىياترىدا بولدى.

سەپەرنىڭ ئاخىرقى كۈنى ھۆكۈمەت رەھبىرى ۋە ئۇنىڭغا ھەمرا بولغانلار ئىلى ناھىيىسىنىڭ ئېگىلىكلىرى بىلەن كارخانا، مەھكىمىلىرىنى زىيارەت قىلدى. باش مىنىستىر ئىلغار چەت ئەل تېخنولوگىيىسى بىلەن جابدۇلغان «بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ، «بېنېت – ئاناكا» قۇش سويۇش زاۋۇدىنىڭ ئىش پائالىيىتى بىلەن تەپسىلىي تونۇشتى. زاۋۇدنىڭ ئىشلەپ چىقىرىش سېخلىرىنى زىيارەت قىلىش داۋامىدا قاسىمجومارت توقايېۋ مۇنداق كارخانىلارنىڭ ۋىلايەت ئىختىسادىغا كەلتۈرۈۋاتقان پايدىسىنىڭ سالماقلىق ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە قەيت قىلدى.

مەلۇمكى، بۇ زاۋۇدتا سائاتىغا 6 مىڭ قۇش گۆشى قايتا ئىشلىنىدۇ ۋە ئۇ يىلىغا 10 مىڭ تونىغا ھەر خىل قۇش گۆشى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش قۇۋۋىتىگە ئىگە. شۇ نەرسە دىققەتكە سازاۋەركى، بۇ زاۋۇد ئالمۇتا ۋىلايىتىدىكى بارلىق قۇش فابرىكىلىرىدىن كەلتۈرىدىغان توخۇلارنى قايتا ئىشلەش ۋە ئۇن يەتتە تۈرلۈك مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش قۇۋۋىتىگە ئىگە. بۇ ئىشنىڭ قانداق ئورۇنلىنىدىغانلىقىنى زامانىۋى تېخنولوگىيە لىنىيىلىرىدىن كۆرۈشكە بولىدۇ. بۇ لىنىيىلەردە توخۇنىڭ ئىچكى ئورگانلىرىدىن تارتىپ، پۇت – تىماقلىرى بىلەن قاناتلىرىغىچە ناھايىتى چىرايلىق بېزەلگەن ئايرىم – ئايرىم پاكېتلارغا قاچىلىنىدۇ. زاۋۇدنىڭ قۇرۇلۇشىغا 200 مىللىون تەڭگە سەرىپ قىلىندى. زاۋۇد ئىشقا قوشۇلغاندىن بېرى يەنە 110 ئادەم ئىش بىلەن تەمىنلەندى.

«بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پائالىيىتى پەقەت قۇش گۆشىنى قايتا ئىشلەش بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. شۇڭلاشقىمۇ قاسىمجومارت توقايېۋ بۇ يەردە ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتقان باشقا مەھسۇلات تۈرلىرىگىمۇ ئالاھىدە دىققەت بولدى. «بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىدىكى زاۋۇدلارنىڭ بىرىدە ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتقان پولات تۇرۇبىلار م د ھ ئەللىرىنىڭ بىرىدىمۇ يوق ۋە ئۇ دۇنياۋىي ستاندارت تەلەپلىرىگە تولۇق جاۋاپ بېرىدۇ. بۇ تۇرۇبىلار 1994 – يىلدىن تارتىپ خەلىق ئارا كاتالوگقا كىرگۈزۈلگەن. تۇرۇبىلارنىڭ ئىشلەش قەرەلى –50 يىل. ئەندى چەت ئەللەردە ياسىلىۋاتقان مۇنداق تۇرۇبىلارنى 10 – 12 يىلدا يوتكەشكە توغرا كېلىدۇ. شۇڭلاشقا بولسا كېرەك، «بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ بۇ مەھسۇلاتى چەت ئەللەردە ئالاھىدە باھالىنىدۇ.

– بارلىق پارامېترلىرى بويىچە بۇ تۇرۇبىلارغا تەڭلىشەلمەيدىغان چەت ئەللەرنىڭ تۇرۇبىلىرىنى، ئۇلارنىڭ قىممەت بولۇشىغا قارىماي، سېتىۋېلىشقا ئىنتىلىشى بار، – دېيدى «بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىيېۋ باش مىنىستىر قاسىمجومارت توقايېۋقا. – ئەگەر جۇمھۇرىيەتتە بۇ تۇرۇبىلارنى كەڭ پايدىلىنىش قولغا ئېلىنسا، پرېزىدېنت ن. نازارباييېۋ ئالغا سۈرگەن ئىمپورتنى ئالماشتۇرۇش پروگراممىسىنىڭ ئەمەلىياتتا ئۆز ئەكسىنى تېپىشىغا قوشۇلغان چوڭ تۆھپە بولار ئىدى.

بۇ ۋە باشقىمۇ تەكلىپ – پىكىرلەرنى دىققەت بىلەن تىڭشىغان باش مىنىستىر «بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتىغا كەلگۈسىدىمۇ مۇشۇنداق ئاكتىپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىنى ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قوللاپ – قۇۋۋەتلەشكە ئىگە بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

«بېنېت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئەتراپلىق تونۇشقان باش مىنىستىر بۇ يەردە ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتقان مەھسۇلاتلار سۈپىتىنىڭ ناھايىتى ياخشى ئىكەنلىكىگە تولۇق كۆز يەتكۈزدى ۋە ئاكسىونېرلىق جەمىيەت كوللېكتىۋىغا، جۈملىدىن، ئۇنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىيېۋقا تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلار تىلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن باش مىنىستىر مۇشۇ يەردە ئۇيۇشتۇرۇلغان ۋىلايەتنىڭ ئالمۇتا رېگىونىدىكى ناھىيىلەردە ۋە قاپچاغاي شەھىرىدە يېتىشتۈرۈلۈۋاتقان مەھسۇلاتلار كۆرگەزمىسىنى زىيارەت قىلدى.

باش مىنىستىرنىڭ بۇ سەپىرىدە ئۇنىڭغا ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى زامانبېك نۇرقادىلوۋ ۋە بىر قاتار مىنىستىرلىكلەر بىلەن ئىدارىلەرنىڭ رەھبەرلىرى ھەمرا بولدى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادىي ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:

р/с 406467897 ТОО "Висал"
РНН600400099802 МФО 190501719,
код 719 АГФ ОАО Банк "Центр Кредит"

بىز بۇ توغرىلىق يازغان

ئۆتكەن ژىلى، گېزىتلىرىمىزنىڭ بىر نەچچە سانىدا ئالمۇتىدا ئىككى پولىتسىيە خادىمىنى ئۆلتەرگەنلىكىدە ئەيىپلەنگەن تورت چەت ئەل پۇخراسىنىڭ شەھەرنىڭ ئەڭ ئوتتۇرىسىدا پولىتسىيە خادىملىرى بىلەن بولغان توقۇنۇش نەتىجىسىدە ھالاك بولغانلىقىنى ۋە ئۇلارغا ھەمرا بولىدى دېگەن تەخمىن بىلەن قولغا ئېلىنغان ئايشەم ئەيىندىنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىككى پەرزەنتىنىڭ تەغدىرى توغرىلىق ئەتراپلىق يېزىلغان ئېدى. گېزىتقا بېرىلگەن ماقالىلارنىڭ بىرىدە ئەيىپلەنگۈچى بۇ ئايالنىڭ ئەسلى ئىسمى ئايشەم ئەيىندىن ئەمەسلىكى، ئاتا ـ ئانىسى ئەزەن چاقىرىپ قويغان ئىسمى نىڭ تامامەن باشقا ئېكەنلىكى توغرىلىقمۇ ئېيتىلغان ئېدى. ئەندى ھازىر، تەرگەۋ تولۇق تامام بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىسمى ئايشەم ئەيىندىن ئەمەس، بەلكى نازۇگۇم تۇرسۇنەمەت ئېكەنلىكىنى ئوچۇق ئېيتىشقا بولىدۇ.

يېقىندا، ئەينە شۇ نازۇگۇم تۇرسۇنەمەت ئازاتلىققا چىقتى. موشۇ موناسىۋەت بىلەن مۇخبىرىمىز نازۇگۇم تۇرسۇنەمەت ھەم ئۇنىڭ ئادۋوكاتى گۈلنۇر جالالوۋا ۋە نازۇگۇمنىڭ ئىككى پەرزەندىنى ۋاقىتلىق بېقىپ تۇرغان دىلبىرىم ساماساقوۋا بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشكەن ئېدى.

گېزىتخانلار دىققىتىگە ئەينە شۇ سوھبەتنى ھاۋالە قىلدۇق.

مېھرىۋان جانلار يوقلۇغىمنى بىلىندۇرمىدى ...

نازۇگۇم بىلەن قۇدرەت.

گۈلنۇر جالالوۋا: نازۇگۇمغا نىسبەتەن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى جىنائىي ئىشلار كودېكسىنىڭ 325 ـ ماددىسىغا مۇۋاپىق جىنائىي ئىش قوزغالغان ئېدى. يەنى نازۇگۇم ساختا ھۆججەتلەردىن پايدىلانغانلىقىدا ئەيىپلەندى. بۇ ماددا بويىچە، ئەسلى ئاخچا جەرىمانى سېلىنىدۇ ياكى ئالتە ئايغىچە ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىنىدۇ. ئەگەر سوت بولغان بولسا، بۇ جىنائىي ئىشنىڭ چوڭ ۋاڭ ـ چۇڭ پەيدا قىلغانلىقى ۋە دۆلەت مەخپىيىتى كوزدە تۇتۇلۇپ، باشقىچە يوشلىش ئېلىشى مۇمكىن ئېدى. لېكىن، تەلىيىمىزگە يارىشا، ئۇنداق بولمىدى.

نازۇگۇم قاماققا ئېلىنغان دەسلەپكى كۈندىن باشلاپ، ئۇ ئەركىنلىككە چىققىچە بىر كۈننى بوشقا ئۆتكۈزمىدىم. قىسقىچە ئېيتسام، نازۇگۇم تۇرسۇنەمەت ئامنىستىيەگە چۈشتى. قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى 2000 ـ ژىلنىڭ 29 ـ دېكابىر كۈنى ئىمزالىغان «دۆلەت مۇستەقىللىقى توغرىلىق دېكلاراتسىيەنىڭ قوبۇل قىلىنغىنىغا ئون ژىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئامنىستىيە توغرىلىق» پەرمانىغا مۇۋاپىق، نازۇگۇم تۇرسۇنەمەتنىڭ ئۈستىدىن قوزغالغان جىنائىي ئىش تولۇق يېپىلىپ، ئۇنىڭغا ئەركىنلىك بېرىلدى.

ئەلۋەتتە، مەن بىرىنچى نۆۋەتتە «نازۇگۇم» جەمئىيەتلىك فوندىنىڭ پرېزىدېنتى دىلبىرىم ساماساقوۋاغا، شۇنداقلا قازاقستاننىڭ ئىنسان ھوقۇقى بويىچە بيۇروسى دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى ژېمىس تۇرماغامبېتوۋاغا ئالاھىدە مىننەتدارلىغىمنى ئىزھار قىلغان بولار ئېدىم.

بىراق، نازۇگۇم تۇرسۇنەمەت قاماققا ئېلىنىپ، تۈرمىدە ياتقان ۋاقىت جەريانىدا ئەھۋال سورىغان بىرمۇ ئادەم بولمىدى. راست، بىر ياش ژىگىت كېلىپ، «ئاز بولسىمۇ ياردەم بولسۇن» دەپ 8 مىڭ تەڭگە ئىانە قىلدى. ئۇ پۇلنى نازۇگۇم ياتقان تۈرمىنىڭ دۇكىنىغا ئوتكۈزۈپ، كۋىتانتسىيەسىنى ھېلىقى ژىگىتنىڭ ئۆزىگە تاپشۇردۇم. نازۇگۇم شۇ دۇكاندىن ئۆزىگە كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ تۇردى. باشقا ھېچ كىم ئەھۋال سوراپ كەلمىدى. مەيلى، ئەھۋالمۇ سورىمىسۇن، پەقەت غەيۋەت قىلمىسا بولغىنى.

دىلبىرىم ساماساقوۋا:

ـ نازۇگۇمنىڭ پەرزەنتلىرى قۇدرەت بىلەن ئەسمەنى ۋاقىتلىق بېقىۋېلىشقا ئالغان ۋاقىتتا «مەن ئۇيغۇرلارنىڭ لىدېرى» دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ ژۈرگەن بىرى گېزىت مۇخبىرىغا «دىلبىرىم ساماساقوۋا تۈرمىدە ياتقان ئايالنىڭ ئىككى پەرزەندىنى قانداقتۇر بىر ھېلىگەرلىك ئۇسۇل بىلەن ئېلىۋالدى»، دەپ ئېيتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ سوزلىرى ئائۇدىو كاسسېتىغا يېزىۋېلىنغان، ئۇ كاسسېتا مېنىڭدە بار. شۇ ۋاقىتتا بۇ قانداق بولغىنى. ئەگەر مەن قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ («ھېلىگەرلىك ئۇسۇل دېگىننى مەن شۇنداق چۈشىنىمەن». ئىككى نارېسىدىنى بېقىۋالسام، قانۇن قوغداش ئورگانلىرى ئالىقاچان ماڭا ئەيىپ تاڭغان بولار ئېدى. شۇنداقلا «دىلبىرىم رېكلاما ئۈچۈن، ئاخچا ژىغىش ئۈچۈن ئىككى بالىنى بېقىۋالدى»، دېگەن پاراڭلارنىمۇ ئاڭلاپ ژۈرىمەن. بۇ مېنىڭ شەنىمگە بولغان ئۆتتۈر ھاقارەتتۇر. شۇنداقلا «مەن تۈرمىدىكى ئۇيغۇر ئايالنىڭ ئىككى بالىسىنى بېقىۋالدىم، ئۇلارنىڭ تامىغى ئۈچۈن ئاخچا كېرەك»، دەپ يۇرتمۇيۇرت ئارىلاپ، ئاخچا ژىغىپ ژۈرگىدەك مەنمىش. بۇنىڭدىن ئارتۇق ھاقارەت بولمىسا كېرەك. يەنە شۇ «لىدېرنىڭ ئېيتىشىچە، ئىككى ئايال سۇلتانقورغان مەسچىتىگە بېرىپ، «دىلبىرىم ساماساقوۋانىڭ بېقىۋالغان باللىرىغا ياردەم بېرىڭلار»، دەپ 40 مىڭ تەڭگە سوراپتەكمىش. بۇنىڭغا كۆمانلانغان مەن بۇ ئىشنىڭ ئاق ـ قارىسىغا يېتىش ئۈچۈن سۇلتانقورغان دىنىي باشقارمىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، مەھەللىنىڭ باش ژىگىت بېشى ھېمىت ئاكا يۇسۇپوۋقا مۇراجەت قىلدىم. ئۇ مەسچىتقا «ساماساقوۋانىڭ بېقىۋالغان ئىككى بالىسى ئۈچۈن» دەپ ھېچ كىم ياردەم سوراپ كەلمىگەنلىكىنى ۋە بۇ مەخسەت ئۈچۈن ھېچ كىمگە ئاخچا بەرمىگەنلىكىنى ئېيتتى.

خۇداغا شۈكرى، مېنىڭ تۇرمۇش شارائىتىم قۇدرەت بىلەن ئەسمەنى ھېچ كىمنىڭ كوزىگە قاراتماي بېقىشقا يار بېرىدۇ. ئۇنىڭغا مەخسۇس كومىسسىيەنىڭ كوزى يەتكەندىن كېيىنلا، ئىككى پەرزەنتنى بېقىۋېلىشقا رۇخسەت بەرگەن.

ئەينە قۇدرەتنى ئۆزەڭلار كورۇۋاتىسىلەر (ئېيتماقچى، بىزنىڭ بۇ ئۇچرىشىشىمىزغا قۇدرەتمۇ قاتناشتى). ئانىسى نازۇگۇم بىلەن ئۇچراشقاندا، ئۆپكە ـ ئۆپكىسىنى باسالماي ژىغلاپ كورۇشتى. ئەسمەمۇ خېلىلا كوزگە كورۇنۇپ قالدى. ئەسلى «نازۇگۇم» فوندىنىڭ نىزامنامىسىدا ئېيتىلغاندەك، ئانا بىلەن بالىغا غەمخورلۇق قىلىش ئاساسىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى. مېنىڭ قۇدرەت بىلەن ئەسمەنى ۋاقىتلىق بېقىۋېلىشىمغا تۈرتكە بولغانمۇ ئەينە شۇ نەرسە. باللىرىڭىزنى ياخشى بېقىپتىمەنمۇ؟ (دىلبىرىم ھەدە باياتىن بېرى ئۆپكىدەپ ژىغلاپ ئولتارغان نازۇگۇم تۇرسۇنەمەتكە كۆلۈمسىرەپ مۇراجەت قىلدى):

نازۇگۇم تۇرسۇنەمەت:

ـ باللىرىمغا مېنىڭ يوقلۇغىمنى بىلدۇرمىگىنىڭلار ئۈچۈن مىڭ رەخمەت...

گۈلنۇر جالالوۋا:

ـ نازۇگۇم ھازىرچە دىلبىرىمنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتىدۇ. مېنىڭچە، نازۇگۇمنىڭ ئۆزىنىڭ بىر ئەلگە كەتكىنى ياخشى. ئاتا ـ ئانىسى بىلەنمۇ چۇقۇم خەۋەرلىشىمىز.

ئىۋراييم باراتوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

شاھىتنىڭ گۇۋالىغى

ئۆز ھاياتىڭدا سادىر بولغان، ئۆزەڭ بىۋاستە شاھىتى بولغان، بەزى ئادەمنىڭ ژۈرىكىنى موجۇيدىغان، دەھشەتلىك ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئېچىنىشلىق ۋاقەلەر ئۇنتۇلمايدىكەن. ئۆتمۈشتە سادىر بولغان مۇنداق ھادىسىلەر يادىڭغا كەلگەندە، بىئىختىيار ئازاپلىنىپ كېتىدىكەنسەن.

مەن ئۆزەم شاھىدى بولغان ئەينە شۇنداق ۋاقەلەرنىڭ بىرى توغرىلىق سوزلەپ بەرمەكچىمەن. 1947 ـ ژىلى مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ «ئىنقىلاۋىي شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى ئىدارىسىنىڭ ھېساۋات بولۇمىگە ئىشقا كىرىپ ئىشلىدىم. 1948 ـ ژىلى غۇلجىدا ئېچىلغان 1 ـ نۆۋەتلىك بۇخگالتېرلارنى تەييارلاش كۇرسىغا كىرىپ ئوقۇپ 1950 ـ ژىلى ھەربىي گوسپىتالغا بۇخگالتېر ۋەزىپىسىگە بەلگۈلىنىپ ئىشقا ئەۋەتىلدىم. قىزىل ختاي كوممۇنىستلىرى بىر پاي ئوق ئاتماي ئالدامچىلىق يولى بىلەن ئۇيغۇرلار دىيارىغا كىرىۋېلىپ بۇ گوھەر زېمىنغا غوجايىنلىق قىلىشقا باشلىغان دەۋر ئېدى. باسقۇنچى ختايلار 1951 ـ 1952 ـ ژىللىرى ئۆزىگە قارشى دېگەن بەدنام ھەرىكەتنى باشلاپ، يەرلىك كادىرلاردىن ئوچ ئېلىشقا، ئۇلارنى ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن جازالاپ يوقىتىشقا باشلىدى. ھەر كۈنى مەجلىس، ھېچ قاچان قىلمىغان جىنايەتنى پاش قىلىش، ئىخرار قىلدۇرۇش ئوخشاش كۇرەش ژىغىنلىرى ئوۋج ئېلىپ كېتىۋاتقان قورقۇنۇچلۇق، دەھشەتلىك كۈنلەر ئېدى. مەنمۇ كوپلىگەن مەسئۇل كادىرلار بىلەن بىر قاتاردا «چوڭ يولۋاس» ئاتىلىپ «جاھىل ئونسۇر» قالپىغى بىلەن نازاپ چېكىۋاتاتتىم. ئەينە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە 30 ـ 35 ياشلار ئەتراپىدىكى بىر تىببىي خادىم (ئىسمى مۇسا قاسىم بولسا كېرەك) كۆرەشكە بەرداشلىق

ھېلىمۇ يادىمدا

بىرەلمەي زەھەر ئىچىپ، 2 ـ 3 كۈن ئازاپلىنىپ ۋاپات بولدى. بىر ئىشچى ئايال بۇ ھېچ گۇناسى يوق مومىن بىر ئادەمنىڭ جەسىدىنى گوسپىتال قوراسىنىڭ مۇز توڭلىغان كولىگە يالاڭاچ تاشلىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. بۇ دەھشەتتىن خەۋەر تاپقان مەرھۇمنىڭ ئايالى 9 ـ 10 ياشلار چامىسىدىكى قىزى بىلەن كېلىپ، جەسەتنى دەپىن قىلىش ئىمكانىيىتى يوقلىغىنى ئېيتىپ، 2 دانە ئاق پروستىن، 2 پارچە سوۋۇن ئېلىشقا رۇخسەت سورىدى. مەن بۇ ئەھۋالغا ئىنتايىن ئېچىنىپ، ئەرزىسىگە قول قويۇپ زاپخوزغا ئەۋەتسەم، ئۇ ناھايىتى خاپا بولۇپ: ئۈستىڭىزدە كۇرەش مېڭىۋاتسا، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىڭىز جاۋاپ بېرىسىز، دەپ ئاچچىقلاپ چىقىپ كەتتى. بىچارە ئايالنىڭ جەسەتنى پروستىنگە يوگەپ ھارۋۇغا

ھەربىي گوسپىتال بۇخگالتېرى نازىلە يۇسىموۋا.

گوسپىتالنىڭ باشلىغى پولكوۋنىك، چوڭ دوختۇر نىغمەت ئىنھامجانوۋ.

سېلىپ، قىزى بىلەن يېتەكلىشىپ گوسپىتال قوراسىدىن ژىغلىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقى كورۇنۇشى مانا 50 ژىلغا يېقىن ۋاقىت ئوتكەن بولسىمۇ، تا ھازىرغىچە ژۈرۈگۈمنى ئېزىپ ئازاپلايدۇ... نېمە دېگەن مۇدھىش دەۋر!

ماۋچىلارنىڭ بۇ ژىللىرى ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئېلىپ بارغان بەدنام 3 كە قارشى، 5 كە قارشى دېگەن مۇدھىش ھەرىكەتلىرى ھەربىي گوسپىتالدا ئىنتايىن ئېغىر، دەھشەتلىك ئېلىپ بېرىلىپ، كوپلىگەن بىگۇنا ئادەملەرنىڭ ھالاك بولۇشىغا، ئاساسسىز تۈرمىلەرگە تاشلىنىپ ئازاپلىنىشىغا سەۋەپچى بولدى. گوسپىتالنىڭ باشلىغى پولكوۋنىك، باش دوختۇر نىغمەت ئىنھامجانوۋ ئەينە شۇنداق ئاساسسىز ئەيىپلىنىپ كۇرەشكە ئېلىنىدى. مۇنداق ھاقارەتلەر ئېغىر كېلىپ، نىغمەت ئاكا ئىنفاركت بولۇپ ئاغرىپ ئاغرىقخانىدا يېتىپ قالدى. ئۇنىڭغا ئايالى شادىيە ھەدىنى كورۇشتۇرمىدى. مەن بىر ئامال قىلىپ ئۇلارنىڭ كورۇشىشىگە ياردەم قىلالاتتىم.

گوسپىتالدىكى بىر تۈركۈم كادىرلار بىلەن مېنى «چوڭ يولۋاس» دەپ ئەيىپلەپ قولغا ئېلىپ، ئەركىنلىگىمدىن مەھرۇم قىلىپ، جىسمانىي ئىشقا سالدى.

ختايلار مۇنداق بەدنام سىياسىي ھەرىكەتلەرنى كەينى ـ كەيىندىن ژۈرگۈزۈپ، ئۇيغۇرستاندىكى يەرلىك خەلقنى جازالاپ ئولتىرىشىنىڭ سەۋەۋى نېمە؟ بۇنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى، يەنى بىزنىڭ گۇنايىمىز شەرقىي تۈركىستان ـ ئۇيغۇرستاننىڭ ئازاتلىغى، مۇستەقىللىغى ئۈچۈن كۇرەش قىلغانلىغىمىزدىن ئىبارەت ئېدى خالاس. خەلقىمىز قىزىل ختاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىدا قىلغان ۋەھشىي زىرمۇ قىلىۋاتقان مۇدھىش جىنايەتلىرىنى ھېچ ئۇنۇتمايدۇ. جىنايەتچى كوممۇنىست ختايلارغىمۇ جاۋاپ بېرىدىغان كۈنلەر كېلىدۇ.

نازىلە يۇسىموۋا.

1948 ـ ژىلى غۇلجا شەھرىدە ئېچىلغان بۇخگالتېرلىق كۇرسىدا ئوقۇغانلار.

بىز پەخىرلىنىدىغان ئەجداتلىرىمىز

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۆپ ئەسىرلىك شانلىق تارىخىدا قەھرىمان قىز - ئاياللار، شائىرەلەر، مائارىپچىلار، مەدەنىيەت ۋە دۆلەت ئەرباپلىرى ئالاھىدە ئىز قالدۇرغان. ئۇيغۇرلار ئىپارخان، مەلىكە ئامانىسا بېگىم، زىبۇننىسا، مايىمخان، نادىرە، شۇنداقلا يېقىنقى زامان تارىخىمىزدا، 1944 - يىلى ئۇيغۇرلار دىيارىدا پارتلىغان مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ قەھرىمانى رىزۋانگۈل ھاشىم قىزى ئوخشاش نامايەندىلىرى بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىدۇ. بىز، ھۆرمەتلىك كېزىتخان، 8 - مارت خەلقئارا ئاياللار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئەينە شۇ ئەجايىپ نامايەندىلىرىمىزدىن بىر نەچچىسى توغرىلىق قىسقىچە مەلۇمات بېرىشنى لايىق كوردۇق.

ئۇيغۇر تارىخىدىكى مەشھۇر ئاياللار

جۇۋا

324 - يىلى تۇغۇلغان.

كۇسەنلىك، بۇددا دىنى بىلىملىرىدە كامالەتكە يەتكەن، تىببىي ئىلىمنىمۇ پىششىق ئىگىلىگەن بىلىملىك ئايال. ئۇ مەشھۇر تەرجىمە ئۇستازى كۇمراجىۋانىڭ ئانىسى.

ئۇ كۇسەن خانىنىڭ سىڭلىسى، ئەقىللىق ھەم گۈزەل مەلىكە ئىدى. ئۇ ھىندىستانلىق ۋەزىرنىڭ ئوغلى كۇمراتانغا ياتلىق بولغان. توي قىلىپ 2 باللىق بولغاندىن كېيىن، راھىبە بولغان ھەم ئېرىدىن سانسكرىت تىلىنى ئۆگىنىپ، پۈتۈن زېھنى بىلەن بۇددىزىمغا بېرىلگەن. كېيىن ئۇ 9 ياشلىق ئوغلى كۇمراجىۋانى ئېلىپ، نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ ھىندىستانغا بېرىپ ئوقۇغان. ئۇ يەردە ھىنايانا مەزھىپى تەلىماتلىرىنى ئۆگەنگەن. جۇۋا ئوغلى كۇمراجىۋانى ھىندىستاندا ئوقۇتۇپ، داڭلىق بۇددا دىنى ئالىمى ۋە تەرجىمە مۇتەخەسسىسى قىلىپ يېتىشتۈرۈپلا قالماي، بەلكى ئۆزىمۇ شۇ دەۋرلەردىكى ئىجتىمائىي توسالغۇلارغا قارىماي ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ تىرىشچان، جاپا - مۇشەققەتتىن قورقماس روھىنى نامايەن قىلغان.

ئۇ يەنە تىبابەتچىلىك ساھەسىدىمۇ كۆزگە كورۇنۇپ، ئۆزىنىڭ كۆپ يىل كورۇش ئەمەلىي تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ «جۇۋا ئىچكى بەش ئەزا توغرىسىدا» ناملىق كىتاب يېزىپ، ئىچكى بەش ئەزانىڭ فۇنكسىيەسى، ھەر خىل كېسەللىكلىرى ۋە ئۇنى داۋالاش ئۇسۇللىرىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

ئورخۇن خاتۇن

ئۇ 7 - ئەسىردىكى تۇغلا ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى بوساتىنىڭ ئانىسى. ئۇنىڭ تۇغۇلغان ھەم ۋاپات بولغان ۋاقتى توغرىسىدا يازما خاتىرىلەر يوق. ئۇ ھەققىدە داڭلىق سىياسىيون بولۇشقا مۇناسىپ. خىتايلارنىڭ «كونا تاڭنامە» ۋە «يېڭى تاڭنامە» دىكى خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئورخۇن خاتۇن پەم - پاراسەتلىك، تەدبىرلىك ئايال بولۇپ، ئىچكى قىسمدا يۈز بەرگەن ئەرىز - داۋالارنى ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلاتتى. ئوغلىنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا مەسلىھەتچىلىك قىلىپ ۋە بىۋاستە ئارىلىشىپ، سىياسىئونلارغا خاس ئىقتىدارنى نامايەن قىلغاندى. ئانا - بالا ئىككەيلەننىڭ ھاكىمىيەتنى ئۇنۇملۇك باشقۇرۇشى بىلەن ئەينى دەۋردىكى ئۇيغۇر دىيارى گۈللەنگەن ئىدى.

ئورخۇن خاتۇن ئەينى دەۋردىكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، يېڭىدىن قۇرۇلغان تۇغلا ئۇيغۇر خانلىقىنى مۇستەھكەملەشكە توھپە قوشۇپ، ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئاساس سالغان.

پېيى مەلىكە

داڭلىق سەنئەتكار

690 - يىلى تۇغۇلغان.

ئۇ ئەسلى قەشقەرلىك سەنئەتكار بولۇپ، تارىخىي خاتىرىلەردە ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى يېزىلمىغان. پەقەتلا، قەشقەر خان جەمەتىدىن ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان پېيى فامىلىيەسى بىلەن تىلغا ئېلىنغان. ئۇ، قەشقەردە خان جەمەتى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن ھەم بۇددا دىنى ئىلىملىرى، سەنئەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىپ، تالانتلىق سەنئەتكار بولۇپ يېتىشىپ چىققان. ئۇ 715 - يىللىرى ئەتراپىدا چاڭئەنگە بېرىپ، شۇ يەردىكى ئوقۇتۇش مەركىزىدە سەنئەت ئوقۇتقۇچىسى بولغان. ئۇ تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۇمرىنىڭ ئاخىرىغىچە سەنئەت تەلىم - تەربىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن تېگىشلىك توھپە قوشقان. ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ سەنئىتىنى خىتايغا تونۇتقان ھەم تارقاتقان. ئۇ نۇرغۇن ناخشا، مۇزىكىلارنى ئىجات قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيەتلىرى دەۋرىمىزگە يېتىپ كېلەلمىگەن.

سىلىغ تېگىن

ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدە ئۆتكەن راھىبە، شائىرە. ئۇ 6 كۇپلېت، 27 مىسرالىق بىر شېئىرنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ باشقا ئەسەرلىرى بىزگىچە يېتىپ كېلەلمىگەنمۇ ياكى بىر پارچىلا شېئىر يازغانمۇ؟ بۇ ھازىرچە بىزگە نامەلۇم. بىراق ئۇنىڭ بۇ شېئىرىنىڭ تارىخىي قىممىتى ژۇقۇرى بولۇپ، ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى دىنىي ئېتىقات، ئەدەبىيات، ئاياللارنىڭ دۇنيا قارىشى ھەققىدە چۈشەنچىگە ئېرىشىشىمىز ئۈچۈن مۇھىم تەتقىقات ماتېرىيالى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

شىياۋ گۈەنيىن

(1039 - 1075).

شائىرە، سازەندە، ئۇ ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەمەلدارلىرىنىڭ ئەۋلادى. دادىسى شىياۋخۇي قىتان خانلىقىنىڭ باش ۋەزىرى بولغان. شىياۋ گۈەنيىن قىتان خانى ياللۇغ خۇڭجىغا خانىش بولغان. ئەينى ۋاقىتتا قىتانلار خىتاي مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە كۆپىرەك ئۇچرىغان بولغاچقا، شىياۋ گۈەنيىنمۇ خىتايچە ئىسىم قوللانغان ھەم شېئىرلىرىنىمۇ خىتايچە يازغان. ئۇنىڭ «يۇخۇالىندا پەرمان بىلەن يېزىلغان شېئىرلار»، «كۆكۈل ئوردىسىغا قايتىش»، «ئامىدىن جۇدا بولۇش»، «ئۇتمۇشنى ئەسلەش» قاتارلىق شېئىرلىرى بار.

6. شىياۋ سېبى - تۇغۇلغان ۋاقتى نامەلۇم، 1121 - يىلى ۋاپات بولغان.

شىياۋ سېبى شىياۋ گۈەنيىن بىلەن بىر جەمەتتىن بولۇپ، ئۇمۇ قىتان خانلىقىدا خانىش بولغان. قىتان خانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە ياشىغان. «ھەجۋىيات»، «تارىخنى كۈيلەش» تىن ئىبارەت 2 پارچە شېئىرى بار.

ئامانىساخان

(1534-1567).

ئاتاقلىق مۇقامشۇناس، شائىرە، يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ 2 - خانى ئابدۇرەشىتخاننىڭ خانىشى. ئۇ مەھمۇت ئىسىملىك ئوتۇنچىنىڭ قىزى بولۇپ، دادىسى ئۇنى كىچىكىدىن ئەقىللىق ھەم بىلىملىك قىلىپ تەربىيىلىگەن ئىدى. (مەھمۇت ئوز زامانىسىنىڭ ئىلغار مەرىپەتپەرۋەر زاتلىرىنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك. - رېد.) ئامانىساخان شائىرە، سازەندە ھەم خەتتات بولۇپ يېتىشىدۇ. ئۇ 34 يېشىدا تۇغۇتتا ۋاپات بولغان. ئامانىساخان موشۇ قىسقىغىنا ھاياتىدا «دىۋان نەفىسە»، «ئەخلاقى جەمىلە» (گۈزەل ئەخلاق)، «شۇرۇھۇلقۇلۇب» (قەلبلەر شەرھى) قاتارلىق كىتاپلارنى يازغان. ئۇ يەنە «ئىشرەت ئەنگىز» (شاتلىق قوزغىغۇچى) ناملىق مۇقامنىمۇ ئىجات قىلغان. ئۇ ئوردىدا 12 مۇقامنى رەتلەش، قېلىپلاشتۇرۇش ئىشلىرىغا رىياسەتچىلىك قىلغان. ئۇيغۇر 12 مۇقامىنىڭ رىۋاجلىنىشى ۋە بۈگۈنگىچە ساقلىنىپ كېلىشىنى ئامانىساخاننىڭ توھپىسىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ.

زىبۇننىسا

(1639 - 1709).

شائىرە، دېھلىدا تۇغۇلغان. ئۇ ھىندىستان موغۇل ئىمپېرىيەسىنىڭ قۇرغۇچىسى بابۇر مىرزىنىڭ چەۋرىسى ئەبۇزەپەر مۇھەممەددىن ئەۋرەڭزىب ئالەمگىرنىڭ قىزى. ئۇ ئوردىدا مەشھۇر ئالىملاردىن ئەتراپلىق تەلىم ئېلىپ، شائىرە ھەم سازەندە بولۇپ يېتىشتى. ئۇ ئۇمۇر بويى توي قىلماي ئۆتكەن. ئۇ گەرچە ئوردا مەلىكىسى بولسىمۇ، ئامما خەلقنىڭ قايغۇسىنى ۋە شاتلىقىنى كۈيلەيدىغان، ئەركىن مۇھەببەتنى، ئاياللار ئازاتلىقىنى تەشەببۇس قىلىدىغان نۇرغۇن شېئىرلارنى «زىبۇننىسا» (گۈزەل، چىرايلىق) تەخەللۇسىدا، ئوز دەۋرىنىڭ ئادىتى بويىچە ئەرەپ، پارس تىللىرىدا يازغان. پارس تىلىدا يېزىلغان بىر قىسىم شېئىرلىرى 1940 - يىلى تاجىكىستاندا «مەجمۇئەيى شېئىرھا» دېگەن نام بىلەن نەشىر قىلىندى. ئۇنىڭ يەنە تۈرك تىلىدا يېزىلغان بىر قانچە پارچە شېئىرىمۇ بار.

چىن مودەن

(1740 - 1760).

قۇمۇلنىڭ باغراش يېزىسىدا تۇغۇلغان. دادىسى ۋاڭنىڭ چارۋىچىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى شەرۋانەم، ئوردىدىكىلەر ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى مودەنگۈلگە ئوخشىتىپ «چىن مودەن» دەپ ئاتاشقان. قۇمۇل ۋاڭى يۈسۈپ ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنى ئوردىغا قالدۇرماقچى بولغان. ئوردىغا كىرگەندىن كېيىنمۇ سويگەن يىگىتى بىلەن تېپىشىپ كەتكەن، ئوردا لەشكەرلىرى ئۇلارنى قوغلاپ بېرىپ، ئېلىشىش جەريانىدا قىرىپ تاشلىغان. شۇنداق قىلىپ، چىن مودەن ئەركىن مۇھەببەت، ئىنسانىي ھوقۇقىنى قوغداش يولىدا كۇرەش قىلىپ قۇربان بولغان.

مايىسخان

خەلق قوزغىلىڭىنىڭ باشچىسى. 1765 - يىلى 14 - فېۋرال كۈنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ زۇلمىغا قارشى ئۇچتۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭى (جىگدە يېغىلىقى) پارتلىدى. قوزغىلاڭغا رەخمىتۇللا بەگ ۋە ئەسمىتۇللا بەگ ئاكا - ئۇكا ئىككەيلەن باشچىلىق قىلدى. مايىسخان شۇ ئىككەيلەننىڭ سىڭلىسى ئىدى. ئۇ، قوزغىلاڭغا ئاكتىپ قاتناشتى. قوزغىلاڭ 8 - ئايدا پاجەلىك مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، خىتاي قوشۇنلىرى قوزغىلاڭچىلارنى دەھشەتلىك ئۇردە قىرغان ھەم ئىلىغا سۈرگۈن قىلغان. قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، مايىسخان چىڭ قوشۇنلىرىنىڭ ياۋۇزلىغىدىن قىلچە قورقۇپ قالماي، 100 دىن ئارتۇق ئەر - ئايالنى تەشكىللەپ، تاغ - تۈز، ئورمان، جاڭگاللاردا يوشۇرۇنۇپ پارتىزانلىق ئۇرۇشنى ئۈچ ئاي داۋاملاشتۇرغان. ئاخىرى مايىسخان باشلىق 7 ئايال قوزغىلاڭچى قورشاۋدا قېلىپ، دۈشمەنگە باش ئەگمەي، تاغدىن سەكرەپ قۇربان بولغان. قوزغىلاڭنىڭ داۋامى بولغان بۇ جەڭ «مايىسخان جېڭى» دەپ ئاتالغان. ئۇچتۇرپان خەلقى مايىسخان باشلىق 7 قىزغا ئۇلار قۇربان بولغان ئاتتوقاي تاغ تىزمىسى باغرىدا ھەيۋەتلىك قەبرە ياساپ، ئۇنى «يەتتە قىزلىرىم» دەپ ئاتاپ، ئۇزلىرىنىڭ قەھرىمان قىزلىرىنى ياد ئېتىپ كەلمەكتە.

نازۇگۇم

(1800 - 1830).

نازۇگۇم ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەيسەر جەڭچىسى ھەم ماھىر قوشاقچىسى. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى جولپانگۇل بولۇپ، قەشقەردە تۇغۇلۇپ ئوسكەن. موللا بىلال نازىمىنىڭ يازغانلىرىغا قارىغاندا، ئۇ ئوقۇغان، بىلىملىك قىز بولۇپ، بۇغداي ئوڭلۇك، قاراكوز، قارا قاشلىق، نازۇك بەدەن بولغاچقا، قەشقەر خەلقى ئۇنى نازۇگۇم دەپ ئاتىغان.

نازۇگۇم 1826 - يىلدىكى مانجۇ - خىتاي ئىستىبداتىغا قارشى خەلق قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ، قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئىلىغا سۈرگۈن قىلىنغان. ئىلىدا موڭغۇل ئەمەلدار ئۇنى مەجبۇرلاپ خوتۇنلۇققا ئالماقچى بولغاندا، نازۇگۇم توي كېچىسى ئەمەلدارنى ئولتۇرۇپ، قېچىپ كەتكەن. قومۇشلۇقتا ئالتە ئاي يوشۇرۇنۇپ ژۈرۈپ، ئاخىرىدا چېرىكلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان. ئۈچ ئاي زىنداندا سولانغاندىن كېيىن قىلىچ بىلەن چېپىپ ئولتۇرۇلگەن.

نازۇگۇم ئوزىنىڭ ئازاپ - ئوقۇبەتلىرى، قايغۇسى، مۇھەببەت - نەپرىتى ۋە ئارزۇ - ئۈمۈتلىرىنى ئىپادىلەپ نۇرغۇن قوشاقلارنى توقۇغان. خەلق ئۇنىڭ قوشاقلىرىنى تا بۈگۈنگىچە ئوقۇپ كەلمەكتە.

مايىمخان

(1812 - 1830).

غۇلجا شەھرىنىڭ شىمالىدىكى دادامتۇ يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئەقىللىق، ناخشا خۇمار قوشاقچى قىز ئىدى. مايىمخان زالىملارنىڭ زۇلۇملىرىغا قارشى، ئەكسىيەتچىل ئەمەلدارلارنىڭ خەلققە سالغان زۇلۇم - ستەملىرىنى پاش قىلىدىغان نۇرغۇن قوشاقلارنى توقۇغان ھەم خەلق ژىغىلغان سورۇنلاردا ناخشا قىلىپ ئېيتقان. خەلق مايىمخاننىڭ قوشاقلىرىنى ئېغىزدىن چۈشەرمەي ئوقۇپ ژۈرگەن. زالىم يۈز بېشى ھامۇتبەگ بۇنى ئاڭلاپ، شەنگتەڭ يەتكۈزگەن، شۇنىڭ بىلەن مايىمخان يامۇلغا سولىنىپ، ئىنسان قېلىپىدىن چىققان قەبىھ ئۇسۇللار بىلەن ۋەھشىلەرچە قىيناپ سوراق قىلىنغان. ئامما مايىمخان پىسەنتمۇ قىلماي مۇستەبىت ھوكۇمەت، باسقۇنچى زالىم ئەمەلدارلارغا قارشى قوشاقلارنى توختاتمىغان. ئۇ يامۇلغا سولىنىپ، بىر ژىلدىن كېيىن 1830 - ژىلى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئولتۇرۇلگەن.

مېھرىبانۇ

19 - ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى قۇمۇل ۋاڭى، ئۇ ئەسلى ئىلىلىق بولۇپ، قۇمۇل ۋاڭى بىشىرغا ياتلىق بولۇپ كەلگەن. 1869 - يىلى بىشىر ۋاڭ ئولگەندىن كېيىن خوتۇنى مېھرىبانۇ قۇمۇلغا ۋاڭ بولغان.

ئۇ مەزكۇر يىللاردا ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ۋەزىيەت داۋالغۇش ھالىتىدە تۇرۇۋاتاتتى. بەيىنىغۇ يېغىلىقى يۈز بەرسە، بىشىر ۋاڭ ئۆلتۈرۈلۈپ، مېھرىبانۇ بەيىنىغۇ تەرەپتىن تۇتقۇن قىلىنىپ، كورلىدا بىر مەزگىل تۇرغان. بەيىنىغۇ يېغىلىقى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، مېھرىبانۇ قۇمۇلغا قايتىپ كېلىپ، ئۇرىنىڭ ئورنىغا ۋاڭ بولۇپ، يېغىلىقتا خاراب بولغان قۇمۇل شەھىرىنى قايتا قۇرۇشقا كىرىشكەن. خەلققە پايدىلىق سىياسەتلەرنى يولغا قويۇپ، قىسقا مەزگىل ئىچىدە خەلقنىڭ ھال - ئەھۋالىنى خېلى ياخشىلىغان. ئۇ يەنە ئىلىم - مەرىپەت ئىشلىرىغىمۇ كۆڭۈل بۆلۈپ، ئىلىم ئەھلىنى ھۆرمەتلەپ، مەدرىس، كۇتۇپخانا قۇرۇلۇشى، مۇئەسسەسە ھەم ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەش ئىشلىرىغىمۇ ئەھمىيەت بەرگەن. 1882 - يىلى ئۇ ۋاڭلىق ئورنىنى كۈيئوغلى شاھ مەخسۇتقا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن.

راھىلە

ئۇيغۇرستان يېڭى زامان تارىخىدىكى تۇنجى ئايال ئوقۇتقۇچى. ئۇ 1860 - ژىلى ئۈستۈن ئاتۇشنىڭ ئىكساق كەنتىدە مەرىپەتپەرۋەر، تەرەققىيپەرۋەر ھاللىق ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. دادىسى مۇھەممەت سۇلتان خەلىپىتىم ئوقۇمۇشلۇق، بىلىملىك كىشى بولغاچقا، قىزىنى ياخشى تەربىيىلىگەن. راھىلە دىنىي ھەم پەننىي بىلىملەرنى پۇختا ئىگىلىگەن. مەرىپەتپەرۋەر ئاكا - ئۇكا مۇساباييېۋلار 1885 - ژىلى ئاتۇش ئىكساقتا قۇرغان يېڭى مەكتەپ «ھۈسەينىيە مەكتىۋى» نىڭ قىزلار سىنىپىغا ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىنغان. فېودالىزم دەۋرىدە قىز - ئاياللارنىڭ پەن - بىلىملەرنى ئىگىلىشى ھەم ئىجتىمائىي خىزمەتلەرگە قاتنىشىش ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى. موشۇنداق شارائىتتا، راھىلە مائارىپ سېپىدە 32 ژىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ، ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ بىردىن - بىر ئايال سەركەردىسىگە ئايلاندى ھەم ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى.

ئايخان ئانا

ئۇ، مەرىپەتپەرۋەر ئانا، يېڭى زامان تارىخىمىزدىكى توھپىكار شەخسلەرنىڭ بىرى. ئۇ 1888 - ژىلى غۇلجا شەھرىدە تۇغۇلغان. غۇلجىدا دىنىي ۋە پەننىي مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1933 - 1934 - ژىللىرى دادىسى ۋە يولدىشىدىن قالغان مىراس تەئەللۇقاتىنى سەرىپ قىلىپ، غۇلجىنىڭ قازانچى مەھەللىسىدە ژىتىم باللار ئۈچۈن مەخسۇس مەكتەپ سالدۇردى. بۇ مەكتەپ «غۇلجا خەيرىيەت مەكتىۋى» دەپ ئاتالدى. لېكىن جامائەتچىلىك كېيىن بۇ مەكتەپكە «ئايخان ئانا مەكتىۋى» دەپ نام بەردى. ئوقۇغۇچى سانى بارا - بارا 300 گە يەتتى. باللارنىڭ پۈتۈن تەمىناتىنى ئايخان ئانا ئۈستىگە ئالدى. ئوقۇغۇچىلارغا فورما كىيگۈزدى، بۇ مەكتەپ ھازىرغىچە 60 ژىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ باتۇرلۇق، ئەرلىك سويەرلىك ۋە قەھرىمانلىقىنىڭ ئۆلگىسى سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنغان بۇ قىز - ئاياللارنىڭ مەيلى ئەسەرلىرىدە بولسۇن، ياكى ئىش - پائالىيەتلىرىدە بولسۇن، ئۇمۇمەن، مۇستەبىت ھاكىمىيەتكە ۋە زالىم ئەمەلدارلارنىڭ زۇلۇمىدىن شىكايەت قىلىش، ئەركىن مۇھەببەتكە، ئىنسانىي ئەركىنلىككە ئىنتىلىش ۋە زۇلۇمغا قارشى كۇرەش قىلىش روھى ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئوز دەۋرلىرىدىكى ئىلغارلىققا، ئەركىن ئىدىيەگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئاسىيە مۇھەممەت سالىھ،

ش ئۇ ئار ئۇنىۋېرسىتېتى ئوتتۇرا ئاسىيە مەدەنىيىتى تەتقىقات ئورنى تەتقىقاتچىسى.

«شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى» ژۇرنالىنىڭ 2000 - ژىلقى 2 - سانىدىن ئېلىندى.

باشقا نەشرلەر سەھىپىلىرىدىن

مايكل ئۇئىنچېستېر

شەرق قىزارماقتا

« ۋىتىم قالدۇرۇش كېرەك، ئامالسىز قالغان چاشقان سىياقى ئۇچۇقتۇرۇلسۇن. ئېتىزلاردىكى بۇغدايىنى يەپ تۈگەتكەندىغان پارازىتلارنى قىرغاندەك يوقىتىش كېرەك».

ئانچە چوڭ بولمىغان رېستوران ئادەملەر بىلەن تولغان - چۈش مەزگىلى. ماڭا قارشى تەرەپتە كوز ئەينەكلىك قارا قومچاق ئادەم ئولتۇرىدۇ، ئۇ مىيغىدا كۈلۈپ ئولتۇراتتى، قولىدا توخۇ گوشى... ھەقىقەتەنمۇ موشۇ ئادەم خىتاي رەھبەرلىكى «يوق قىلىش، قىرىپ تاشلاش، تۈپ يىلتىزىن قومۇرۇپ تاشلاشنى» نىيەت قىلىۋاتقان، ھېچ قانداق مۇرەسسەگە كېلىش مۇمكىن بولمايدىغان «رەھىمسىز تېررورىستلارنىڭ» بىرىمىكىنە دېسەم، زادىلا ئىشەنگىم كەلمەيدۇ.

«قولى ئۈزۈن» خىتاي بىخەتەرلىك خىزمىتىنىڭ ۋە رازۋېدكا ئاپپاراتىنىڭ خادىملىرى ئۈچۈن بۇ سوئالغا بېرىلىدىغان جاۋاپ روشەن. مانا 20 يىلدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بۇيان مېنىڭ قارشىمدا ئولتارغان بۇ ئادەم تۈرمىلەردە، ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش لاگېرلىرىدا يېتىپ، سوراقلاردا ئازاپ چەككەن.

مانا ھازىرمۇ خىتايلارنىڭ ئۇنى ئوۋۇتتىكى قېتىم تۈرمىگە تاشلاش ياكى بولمىسا ئۇنى بىرە - تولا يوقىتىۋېتىشى تۇرغانلا گەپ (ئېھتىماتچى، ئادەم ھايات بولسا - مۇئاممابار، ھايات بولمىسا - مۇئاممامۇ يوق...). ئۇنىڭ - ئىسمى تورغۇن، ئۇنى «تېررورىست» دەپ ئاتاشقىمۇ،«مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەشچى» دەپ ئاتاشقىمۇ بولىدۇ (بۇ سىز كىم تەرەپ بولۇشىڭىزغا باغلىق). ئۇ ئۇيغۇر، پايانسىز شىنجاڭنىڭ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ھاكىمىيىتىدىن مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان ھەرىكەتنىڭ ۋېتېرانى،جۇملىدىن، تورغۇن، خۇددى ۋەتەنداشلىرى ئوخشاش ئوز ۋەتىنىنى خىتايچە «شىنجاڭ» سوزى بىلەن ئەمەس،بەلكى شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتاشنى ئەۋزەل كورىدۇ.

ئۇلارنىڭ مۇۋاپپىقىيەتكە ئېرىشىشى ناتايىن بولسىمۇ، تورغۇن ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى خىتاينىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنى خېلىلا تەشۋىشلىنىشكە مەجبۇرلىدى. ئاخىرقى ئون يىل ئىچىدە ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇرلار ياشايدىغان شىنجاڭ خېلە ئېپىدېمىيەتسىيە يولىنى بېسىپ ئۆتتى. ئەگەر ئىلگىرى بېجىننى يەرلىك ئاھالە بىلەن خىتاي كوچمەنلىرى ئوتتۇرىسىدا مىللىي ئوچمەنلىك ئاساسىدا پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان توقۇنۇشلار تەشۋىشلەندۈرگەن بولسا، ھازىرقى ۋاقىتتا ئوپپوزىتسىيە ھەقىقىي ئوچۇق كۈرەشكە چىقتى. شىنجاڭ مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى ئاياقلاشقان دەۋىردىن كېيىن خىتاي رەھبەرلىكىنىڭ ئەڭ چوڭ مۇئاممالىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى پارتلاشلار، سۇيىقەستلەر ۋە بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە ئامسۇبى تۇردە قاماش، شەپقەتسىز ھوكۇملەر ۋە تۇرغۇنلىغان ئولۇم جازالىرى بىلەن جاۋاپ بەردى.

1997 - يىلى غۇلجا شەھىرىدە قوزغىلاڭ پارتلىدى، بۇنىڭ نەتىجىسىدە توققۇز ئادەم ئولگەن ۋە يۈزلىگەن ئادەملەر يارىدار بولغان.(بۇ يەردە مۇئەللىپ خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ساختا مەلۇماتلىرىدىن پايدىلانغان. قانلىق فېۋرال ۋاقەسىدە خىتايلار يۈزلىگەن ئادەملەرنى قىرىپ تاشلىدى. مىڭلىغان ئادەملەر يارىدار بولدى، تۈرمىلەرگە تاشلاندى - رېد.) بېجىن رەسمىي دائىرىلىرىنىڭ «بىر ئوچۇم جىنايەتچىلەر بىلەن ئوكتىچىلەر» توغرىلىق بىلدۈرۈشلىرىگە قارىماي غۇلجىدا يۈز بەرگەن ۋاقەلەر شىنجاڭدىكى نارازىلىق يەرلىك ئاھالىنىڭ چوڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولغانلىقىنىڭ يارقىن ئىسپاتى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئىيۇلدا خ ك پ ۋۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى ش ئۇ ئاردىكى مۇئاممانى خىتاينىڭ دولەت بىرلىكىگە بولغان ئەڭ چوڭ خوۋۇپ دەپ ئاتىدى. ھېچ قانداق ئەڭ شاد - خوراملىق تەرغىباتمۇ بۇ بىلدۈرۈشنى يۇمشاتالمىدى.

تورغۇننىڭ ئۇيغۇر يەر ئاستى ھەرىكىتى توغرىلىق خېلە كوپ بىلىدىغانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

تورغۇن بىلەن ئۇچرىشىش ئوڭاي بولمىدى. تورت مەملىكەتتە بولۇشقا ۋە تېلېفون قوڭغىرىغىنى كۈتۈپ ئاددىي مېھمانخانىلاردا ئۇزۇغۇن ۋاقىتنى ئولتىرىشقا توغرا كەلدى. ئېھتىماتچى، مەن بىكارلا كۈتۈپتىمەن. ئەگەر تېلېفون جىرىڭلىغان تەغدىردىمۇ، بۇ نوۋەتتىكى ئالاقىچى،ياكى شىنجاڭدىن چىقىپ كەتكەن بىر ئۇيغۇر بولۇپ چىقاتتى. ئۇ ماڭا خىتايلارنىڭ ھەر خىل مۇدھىش قىلمىشلىرى توغرىلىق سوزلەپ بېرەتتى، لېكىن بۇ يەردە مەسىلە شۇنىڭدىكى، ئۇ ۋەتەننى كام دېگەندە 20 - 30 يىلدەك كورمىگەن بولۇپ چىقىدۇ.

ئاخىرى مەن كونا ئاۋغان مافىيەسىگە دۇچ كەلدىم، رەخىم ئالاقچى ئىدى. ئوز ۋاقتىدا ئۇ غەربىي ئاۋغانىستاندا كوممۇنىستلارغا قارشى كۆرەشكەن، ھازىر بولسا ئۇ [illegible] بار، شۇنىڭ بىلەن بىللە پارس قولتۇقىدا [illegible] تىجارىتىمۇ بار. لېكىن «دىن ئۈچۈن مۇقەددەس ئۇرۇش» بويىچە [illegible]

تورغۇن ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇرلار كوپ ياشايدىغان جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇغۇلغان. ئۇ بالا ۋاقتىدىلا ئۇيغۇرلار بىلەن خىتايلارنىڭ [illegible] ئىككى خىل خەلق ئىكەنلىكىنى بىلگەن. [illegible] ئۇلارغا نىسبەتەن ئوچمەنلىك بىلەن قارايدىغانلىقىنى ئوز تەجرىبىسىدە چۈشەنگەن.

ئۇ ئون بەش ياشقا تولغاندا ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بىلەن دەسلەپكى توقۇنۇشى يۈز بېرىدۇ. ئاغىنىلىرى بىلەن ئۇ ساقچا ئۇچراشتكەدىن قۇرال ئوغرىلايدۇ. «بۇ ئەقىلسىزلىك ئىدى، - دەپ ئەسلەيدۇ تورغۇن. - بىزگە زۇلۇم سېلىۋاتقان خىتايلارنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن «كالاشنىكوۋ» ئاپتوماتلىرىنى ئوغرىلىغان ئىدۇق».

تورغۇننىڭ بۇ «قەھرىمانلىقى» ئۈچۈن ئۇنىڭغا دەسلەپكى تۈرمە مۇددىتى بەلگۈلەندى. ئۇنىڭ كوپ قىسمى يالغۇز كامېردا ئۆتتى. تۈرمىدە ئۇ ئىسلام ئۆلىماسى بىلەن تونۇشىدۇ ۋە ئالىم ئۇنىڭغا ئاللاغا بولغان مۇھەببەت ئۇيغىتىدۇ. ئۇ چاغدا ۋە ھازىرمۇ تورغۇنغا ئەينە شۇ ئىسلام مەدەت بەرمەكتە. «بىزنىڭ كۈچىمىز بىزنىڭ ئېتىقادىمىزدا»، - دېدى ئۇ ماڭا.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا تورغۇن قەشقەردىكى مەدرىسە تالىپى زەيدىن يۈسۈپ يولباشچىلىق قىلغان يوشۇرۇن گۇرۇپپىغا قوشۇلىدۇ. زەيدىن بىر نامرات يېزىدىكى دېھقاننىڭ ئوغلى ئىدى. بۇ يەردە ئۇ نەچچە قېتىم كوممۇنىستلارنىڭ [illegible] پارتىلىغان ئىدى. ئاۋغان مۇجاھىتلىرى ئوز يېرىگە بېسىپ كىرگەن كاپىرلارغا قارشى ئېلىپ بارغان مۇقەددەس ئۇرۇشتىن ئىلھاملانغان زەيدىن مەسلەكداشلار گۇرۇپپىسىنى تويلاشقا باشلايدۇ. ئاۋال ئۇ [illegible]

مۇھەممەد پەيغەمبەر

ئاندىن ئۇنىڭ سىرتىدا پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ھەرىكەت ئىشتىراكچىلىرىنىڭ سانى ئۆسكەنسىرى، قورال زاپاسلىرىمۇ كوپىيىشكە باشلايدۇ. قورالنى قارا بازاردىن ۋە كونترابانىدا يولى بىلەن يېقىن پاكىستاندىن سېتىۋالغان. تەخمىنەن شۇ چاغدا ئۇيغۇر ياشلىرى ھەربىي تەييارلىقتىن ئوتۇش ئۈچۈن شەرقىي ئاۋغانىستانغا كىرىشكە باشلايدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ يەردە ۋاقىتنىڭ توغرا كېلىشى تەسادىپىي ئەمەستۇر.

«بارىن تەشكىلاتىنىڭ تەرەپدارلىرى كوپ ئىدى، - دەپ ئەسلەيدۇ تورغۇن، - مەدرىسە تالىپلىرى شىنجاڭ شەھەرلىرىگە بېرىپ كىشىلەرنى جىھاتقا چاقىردى. كوپلىگەن ئادەملەر، خۇددى ماڭا ئوخشاش، ۋاقىتى - سائاتى كەلمىدى، دەپ تەكىتلەپ، مۇنازىرىلىشەتتى». ۋاقتى - سائاتى كەلدىمۇ ياكى كەلمىدىمۇ، لېكىن 1990 - يىلى 5 - ئاپرېل كۈنى بارىن بەرى - بىر «پارتلىدى». ئەتىمالىم، قورال ئىزدەپ، ئويىمۇ - ئويى تىنتىش قىلغان ساقچىلارنىڭ ھەرىكىتى كىشىلەرنىڭ سەۋرى - تاقىتىنى تاق قىلدى. تويلىنىپ قالغان نارازىلىق ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بىلەن ئوچ كۈنلۈك قوراللىق تۇقۇنۇشقا ئايلاندى، ئۇنى باستۇرۇش ئۈچۈن مۇنتەزىم ئارمىيە بىلەن ساقچىلار ئىشتىراك قىلدى.رەسمىي مەلۇماتلار بويىچە، 22 ئادەم، شۇ جۇملىدىن زەيدىن، ئۇنىڭ يېقىن سەپداشلىرى، شۇنداقلا بىخەتەرلىك كۈچلىرىنىڭ بىر نەچچە خادىمى ئولتۈرۈلگەن. (ئەمەلىياتتا خىتاي مۇنتەزىم ئارمىيەسى بارىندا رەھىمسىز قىرغىنچىلىق ئۇيۇشتۇرۇپ، بوشۇكتىكى بالىلارغىمۇ رەھىم قىلمىغان - رېد.) ئىسيانچىلار ۋە ئۇلارغا ھەمداشلىق قىلغۇچىلار تاققا قاچقان، ئاما خىتاي ئارمىيە قىسىملىرى ۋېرتولىيوتلاردا قوغلاپ ئۇلارنى تۇتقان. تورغۇن بۇ تۇقۇنۇشقا قاتناشمىغان،لېكىن شۇنىڭغا قارىماي شىنجاڭنىڭ ھەر خىل شەھەرلىرىدىكى مىڭلىغان ئادەملەر قاتارىدا ئۇلارنى كېيىنكى بىر نەچچە ھەپتە ئىچىدە بۇ ئىسيانغا ئارىلاشقانلىقىدا گۇمان بىلەن قولغا ئالدى.

خىتاي كوممۇنىستلىرى ھاكىمىيەت ئۈستىگە كېلىپ دەسلەپكى قېتىم ئىسلام ھەرىكىتى خ خ ج نىڭ دولەت تۈزۈمىگە ئوچۇق قارشى چىقىشقا جۈرئەت قىلدى.

لېكىن بارىندىكى ۋاقەلەر كوزگە كورۇنمەيدىغان ئۇرۇشنىڭ باشلىنىشىغا كىرىشمە بولغان ئىدى. ھەتتا«ئەكسىل ئىنقىلاۋىي قوراللىق ئىسياندىن» (خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئىبارىسى) ئىككى يىل ئوتكەندىن كېيىنمۇ ئەھۋال ناھايىتى مۇرەككەپ بولدى.

تورغۇننىڭ تەكىتلىشىچە، ئۇنى بىر نەچچە قېتىم، ئاۋال قەشقەردە، ئاندىن ش ئۇ ئار پايتەختى ئۈرۈمچىدە سوراق قىلغان. بۇنىڭ ھەممىسى تورغۇن ئۈچۈن خىتاي جىنايەتچىلىرى بىلەن بىللە بىر نەچچە يىللىق ئەمگەك بىلەن ئوزگەرتىش لاگېرلىرىدا ئازاپ چېكىش بىلەن ئاياقلاشتى. ئۇنىڭ بىلەكلىرىدە تا ھازىرغىچە كويزىلارنىڭ ئىزى قالغان: ئۇنىڭ قوللىرىنى شۇنداق كەينىگە قايرىغانكى، بىر قولى ئاسمانغا قاراپ تۇراتتى، ئەندى يەنە بىرى بولسا، ئۇرىسىدىن ئېگىلىپ، بىرىنچىسى بىلەن قوشۇلۇپ قالغان.

شىنجاڭ دولەت بىخەتەرلىگىنىڭ رەھبەرلىكى «ئىسلام پارتىيەسىگە» خاتىمە بېرىلدى دەپ پەرەز قىلغان، لېكىن بۇ قاتتىق خاتالىشىش ئىدى. «تەشكىلاتنى ئۈزۈل - كېسىل يوقىتالمىدى، - دەيدۇ تورغۇن،- بەزىلەر بارىندىن قاچتى، باشقىلارنى بەرى - بىر قويۇپ بېرىشتى ۋە ئۇلار بىزنىڭ ئىشىمىزنى داۋاملاشتۇردى». 1992 - يىلى ئۈرۈمچىدە سائات مېخانىزملىق بومبا قويۇلغان ئاۋتوبۇستا يۈز بەرگەن پارتلاشتىن ئالتە ئادەم ھالاك بولدى. بۇ يەردە شۇ نەرسە دىققەتكە سازاۋەركى، پارتلاش چاغان بايرىمى ۋاقتىدا يۈز بەرگەن. بۇ پارتلاش مۇنداق ھەرىكەتلەرنىڭ دەسلەپكى قالغىچى بولدى. 1997 - يىلى باھاردا مۇنداق پارتلاشلار بېجىڭغىمۇ يېتىپ باردى.

ئوز ۋاقتىدا بارىندا مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش باشلىغانلار تېخىمۇ جۈرئەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭدىن تاشقىرى، بارغانسىرى يەرلىك ئاھالىنىڭ كەڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولدى. نېمىشكە؟ ئەگەر شىنجاڭدا بولۇپ قايتىسىڭىز، بۇنى چۈشىنىش تەس ئەمەس.

ئۇ يەرگە يېتىپ بېرىش ئۈچۈن، كونا ئاۋتوبۇستا قاراقورۇم ئارقىلىق پاكىستاننىڭ شىمالىي بويىچە ۋە سەييارىدىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئېگىز تاغلار جايلاشقان جايلاردا ئۈچ كۈن مېڭىشقا توغرا كەلدى. 70 - يىللىرى خىتايلار بىلەن پاكىستانلىقلارنىڭ بىرلىشىپ كۈچ چىقىرىشى نەتىجىسىدە سېلىنغان قاراقۇرۇم ئاپتوموبىل يولى ماڭا ئاجايىپ زور ئىنشائەتتەك تۇيۇلدى. پات - پات يۈز بېرىپ تۇرىدىغان تاغدىن تاش - شېغىللارنىڭ غۇلاپ چۈشۈشلىرى ۋە قار كوچكۈنلىرى ھېساپقا ئالغان ھالدا، بۇ ئاپتوموبىل يولىنى مۇنتىزىم ھالەتتە تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، پاكىستانغا بىر پۈتۈن ئىنژېنېر قۇرۇلۇش باتالىئونى تەلەپ قىلىنىدۇ. چېگرا 5000 مېتىر ئېگىزلىكتە كۆزنەپ داۋانى ئارقىلىق ئۆتىدۇ. ھەتتا يازدىمۇ بۇ يەردە قار ياغىدۇ. ئاسىيادىكى ئەڭ خاتىرجەمسىز ئەللەر - پاكىستان، ئاۋغانىستان ۋە تاجىكىستاننىڭ چېگرالىرى تۇتاشقان بۇ يەرگە بىر نەزەر تاشلاش بىلەنلا، نېمە ئۈچۈن خىتاي ھەربىيلىرىنىڭ [illegible] ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى [illegible] چۈشىنىشكە بولىدۇ. [illegible] خىتاي ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ (خ خ ئا ئا) ھازىرقى ۋاقىتتا ئىككى مۇئاممالىق جايى بولۇپ، ئۇلاردا يېقىن ئارىلىقتا تۇقۇنۇش يۈز بېرىشى مۇمكىن. بىرىنچىدىن، جەنۇبىي خىتاي دېڭىزىدىكى ئاراللار ئۈستىدىكى تالاش - تارتىشلار. ئىككىنچىدىن، - شىنجاڭ. بۇ خىلمۇ ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى ئېنىق يۈز بېرىدىغان زونا بولۇپ، بۇ يەردە خىتاي ئارمىيەسىگە ئىچكى تەرتىپسىزلىكلەرنى ۋە پارتىزانلار پائالىيىتىنى باستۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ئاۋتوبۇستا تاغدىن كۈن ئىسسىق قەشقەرگە چۈشكەندە، مەن: كوچىلاردا قوراللىق ساقچىلارنى، مۇھىم ئەھمىيەتلىك بىنالارنى مۇھاپىزەت قىلىۋاتقان ئارمىيە قىسىملىرىنى كورىمەنمىكىن دەپ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن قەشقەر سەييارىدىكى ئۇن مىڭلىغان باشقا شەھەرلەرگە ئوخشاشلا، تېنچ شەھەردەك كورۇنەتتى. كوچىلاردا بىرمۇ ئەسكەر كورۇنمەيدۇ، ئاندا - ساندا ساقچىلارنىڭ قورالسىز ژۇركەنلىكى بايقىلىدۇ. سودىگەرلەر بىلەن ھونەرۋەنلەر كوپ بولغان بۇ ھەقىقىي ئۇيغۇر شەھىرى ئوتمۇشنىڭ يارقىن، كوركەملىك كارتىنىسىنى، مەركىزىي ئاسىيانىڭ چاپسان تۈگەۋاتقان تاشقى دۇنيادىن بېكىنىۋالغان مەدەنىيىتىنى گەۋدىلەندۇرەتتى. شەھەرنىڭ مەركىزىي مەيدانىدا ھېيتكا مەسچىتى قەد كوتىرىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ھويلىسىدا سالقىن سايىدا بوۋايلار ئولتۇرۇپ ياتاتتى.شەھەرنىڭ كونا قىسمىنىڭ كوچىلىرىدا ئېشەك ھارۋۇلار قاتنايدۇ.

لېكىن مۇنداق خاتىرجەملىكنىڭ تاشقى كورۇنۇشى ئالدامچى ئىدى. شىنجاڭنىڭ خۇددى باشقا شەھەرلىرىدىكىگە ئوخشاش، بۇ يەردە ئۇيغۇر مۇستەقىلچىلىرى بىلەن بىخەتەرلىك كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدا كوزگە كورۇنمەيدىغان ئۇرۇش كېتىپ باراتتى. ئەتراپتا ھېچ قانچىلىك سېزىلمىگەندەك، دەھشەت ۋە ئەسەبىيلىك ئالامەتلىرى بىلىنگەندەك قىلاتتى. ئادەملەرنىڭ كوپچىلىگى ئوچۇق سوزلەشتىن ئەيمىنەتتى - ھەممىلا يەردە ھاكىمىيەتنىڭ ئاگېنتلىرى بىلەن خەۋەر بەرگۈچىلىرى تولۇپ كەتكەن.لېكىن بومبا قويغۇچىلارنى بۇمۇ توختىتالمايدۇ. ئۇلار كوپىنچە ئاددىي سائات مېخانىزمى بىلەن پارتلاش قۇرۇلمىسىنى پايدىلىناتتى، بۇنىڭدا ئۇلار پلاستىكلىق پارتلىغۇچىغا قارىغاندا كوپرەك دىنامىتتىن پايدىلىنىدۇ.لېكىن دىنامىتمۇ - ناھايىتى ئەجەللىك نەرسە. مەن كېلىشتىن ئۈچ كۈن ئىلگىرى شەھەرنىڭ مەركىزىدە تاكسى پارتلىتىلغان، ئۇنىڭدا خىتاي شوفىيور بولغان. ھاكىمىيەت، ياكى ساقچى ئورۇنلىرى بىلەن قانداقتۇ باغلىق بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ ھاياتى بارغانسىرى ئەرزەنلىمەكتە. 1996 - يىلى ماي ئېيىدا بىر ئاخشىمى ھېيتكا مەسچىتىنىڭ 73 ياشلىق ئىمامىنى پىچاق سېلىپ ئولتەرگىلى ئاز قالغان، ئۇنى بۇ لاۋازىمغا ھوكۇمەت تەستىقلەپ، تايىنلىغان.

ئىسلامچىلارنىڭ ھەرىكەتلىرىگە جاۋاۋەن ئامىمۇبى رەۋىشتە ئادەملەرنى قولغا ئېلىش ئىشلىرى ژۈرگۈزۈلۈپ، پات - پاتلا كومېندانت سائاتى جارىي قىلىنىدۇ. پەقەت قەشقەردىلا 1996 - ۋە 1997- يىللىرى بىر نەچچە مىڭ ئادەم قولغا ئېلىنغان.

كوپلىگەن شەھەرلەردە تەرتىپسىزلىكلەرنى باستۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس ئۈگۈتۈلگەن چوڭ ئارمىيە گارنىزونلىرى بار، ئادەتتە شەھەر سىرتىغا ئورۇنلاشقان ۋە تەۋلىكتە 24 سائات بويى جەڭگىۋار تەييارلىقتا تۇرىدىغان ھەربىيلەر سالماقلىق مەۋقەدە تۇرىدۇ.

شىنجاڭدا مەركىزىي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا نىسبەتەن قارشىلىق قىلىشنىڭ ئوسۇشىنى بىر قاتار ئوز - ئارا باغلىق بولغان سەۋەپلەر بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىن. توقۇنۇشنىڭ ئاساسىدا ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان تۈركىي تىللىق ئۇيغۇرلار بىلەن مەركىزىي ئاسىيانىڭ بۇ قىسمىدا ھوكۈمرانلىقى ئورنىتىلغانلىقىغا ئانچە ئۇزاق بولمىغان خىتايلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېتنىكىلىق، مەدەنىي ۋە دىنىي پەرىق تۇرىدۇ. دەسلەپكى قېتىم خىتايلار بۇ يەردىكى چوللەر بىلەن ۋادىلاردا قېدىمىي ئىپەك يولى دەۋرىدە، ئېرامىزدىن ئىلگەرىكى 2 - ئەسىردىن كېيىن پەيدا بولغان. پەقەت 1757 - 1759 - يىللىرى مانجۇر چىڭ خاندانلىغى بۇ رېگىوننى ئوزىگە بويسۇندۇرالىدى،كېيىنرەك خىتايلار تەرىپىدىن «شىنجاڭ» دەپ ئاتالغان، تەرجىمە قىلغاندا «يېڭى تەۋە» دېگەن مەنانى بىلدۈرىدىغان بۇ يەرلەرگە ئوزلىرىنىڭ سىياسىي ھاكىمىيىتىنى تارقاتتى.

لېكىن شۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۇيغۇرلار دىيارىدا كوپلىگەن قېتىم قانلىق قوزغىلاڭلار پارتلاپ تۇردى، ياقۇپ بەگ رەھبەرلىكىدىكى ئەينە شۇنداق قوزغىلاڭلارنىڭ بىرى خىتايلارنى بۇ دىياردىن تولۇق قوغلاپ چىقىرىشقا ۋە 1865 - يىلدىن 1877 - يىلغىچە داۋام قىلغان مۇستەقىللىقنى ئورنىتىشقا ئېلىپ كەلگەن ئىدى. خى-

رەئىس ماۋغا قارشى

تاي مەركىزى ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغىلاڭلار 20 - ئەسىرنىڭ 30 - 40 - يىللىرى يۈز بەردى. ئەينە شۇ 40 - يىللىرى س س س ر نىڭ ياردىمى بىلەن ئۇيغۇرلار مۇستەقىل دۆلىتى — شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى. 1949 - يىلى ستالىن ئۆزىنىڭ سىياسىي مەنپەئەتلىرى نۇقتىسىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىقىنى ماۋغا قۇربان قىلدى. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئۇيغۇرلار مۇستەقىللىقىنىڭ قىسقا تارىخى ئاياغلاشتى.

1949 - يىلى خىتايدا كوممۇنىستلارنىڭ غالىبىيىتى شىنجاڭ تارىخىدا يېڭى سەھىپە ئاچتى، يەنى جىددىي «خىتايلاشتۇرۇش» يۈز بەردى، (ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى رەسمىي رەۋىشتە «خىتاي دۆلىتىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ قوراللىق ماتېرىيالىغا بەقەت نازارەت قىلىش» دېيىشنى ياخشى كۆرىدۇ». 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ 90 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىغىچە ئۇيغۇرلار دىيارىغا ئالدىنقى پۈتكۈل 2000 يىلدىكىگە قارىغاندا خىتاي كۆچمەنلىرى ھەممىدىن ئۇيغۇن كۆرۈلدىتى. بۇ ئىختىسادىي جەھەتتىن ھاياتىي مۇھىم، لېكىن ستراتېگىيەلىك جەھەتتىن خۇۋۇپلۇق رېگىوننى ئۆزلەشتۈرۈپ كۈچلىنىش كۆزلىگەن، ياخشى پىلانلانغان، قاتتىق تەربىيىلەنگەن ئاشۇرۇلغان لىكى مۇستەملىكىچىلىك پروگراممىسى.

بۇ پروگراممىنىڭ پونېرلىرىنىڭ بىرى - يېرىم ھەربىيلەشتۈرۈلگەن تەشكىلات - شىنجاڭ ئىشلەپ چىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسى - بىڭتۈەن بولدى. شىنجاڭنى خىتايلاشتۇرۇش باشلانغان ئۇ يىللىرى، بىڭتۈەننى كورېيە ئۇرۇشىدىن قايتقان ھەربىيلەر ئوتتۇرەدلىرى تەشكىل قىلدى. ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى بۇ «دېھقان - ئەسكەرلەرنى» بوز يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. كېيىنىرەك ئۇلارنىڭ سەپلىرى «ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش» ئۈچۈن پالانغان «سىنىپىي دۈشمەنلەر»، جىنايەتچىلەر، شۇنىڭدىن كېيىن بولسا، ئۇلۇغ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» دەۋرىدە خۇڭۋېيبىڭلار بىلەن تولۇقلاندى. نەتىجىدە 1950 - يىلى خىتايلارنىڭ سانى ئۇيغۇرلار دىيارى ئاھالىسىنىڭ 5 پائىزىغا يەتتى. ھازىر بولسا، خىتايلار بۇ يەردىكى ئاھالىنىڭ 40 پائىزىدىن ئوشۇغىنى تەشكىل قىلىدۇ (ھەممىسى بولۇپ ئۆلكىدە 17 مىللىوندىن ئوشۇق ئادەم ياشايدۇ.) لېكىن كۆپلىگەن ئۇيغۇرلار ئەمەلىياتتا ھازىر ئاھالىنىڭ 50 پائىزىدىن ئوشۇغىنى خىتاي كۆچمەنلىرى تەشكىل قىلىدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.

خىتايلارنىڭ كۆپلەپ شىنجاڭغا كۆچۈرۈلۈشى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا مەدەنىي ۋە ئېتنىكلىق جەھەتتىن خىتايلار ئىچىدە يۇقاپ كېتىش رېال خۇۋۇپىغا باغلىق جىددىي تەشۋىشلىنىشنى پەيدا قىلدى.

س س س ر پارچىلانغاندىن كېيىن 1991 - يىلى مەركىزىي ئاسىيانىڭ كۆپلىگەن چوڭ ئېتنىك توپلىرى (قازاقلار، قىرغىزلار، تاجىكلار، ئۆزبېكلەر) ئۆزلىرىنىڭ مۇستەقىل دۆلەتلىرىگە ئىگە بولدى. لېكىن 8 مىللىون ئۇيغۇر ئىلگىرىكىدەكلا ئۆز ئىستىقلالىيىتىگە ئىگە بولالمىدى. (بۇ يەردە مۇئەللىپ ئۇيغۇرلار سانىنى خىتاينىڭ ساختا رەسمىي مەلۇماتلىرىغا ئاساسلىنىپ بەرگەن، ئەسلىدە ئۇيغۇرلارنىڭ سانى بۇنىڭدىن ئىككى ھەسسە ئوشۇق. - رېد.). تارىخنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇلار بۇ جۇغراپىيەلىك «ئۆلۈك زونىغا» قامىلىپ قالغان بولۇپ، ئۇ يەردىن ئۇلارغا كېتىدىغان جايمۇ يوق، ئەندى ئۇلار «ئۆينىڭ» بوسۇغىسىغا 1,2 مىللىارد خىتاي سەرەمجان ئورۇنلاشقان. جۈملىدىن، ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپچىلىگى خىتايلارنىڭ ئۇيغۇرلار «ئۆيىگە» خېلە ئۇزاقتا «پېتىردە» تۇرۇشنى نىيەت قىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلماقتا ۋە بۇ ئاساسسىز ئەمەس.

ئەينە شۇنداق شارائىتتا خىتايدا 90 - يىللىرى ماۋ دەۋرىنىڭ ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمىنىڭ ئۆمۈمەن سەل يۇمشىتىلىشىدىن كېلىپ چىققان ۋاقەلەر يۈز بەردى. مەملىكەت تاشقى دۇنيا ئۈچۈن ئىشىكلىرىنى ئاچتى. بۇ شىنجاڭدا ئىسلامنىڭ رىۋاجلىنىشىغا ۋە مەركىزىي ئاسىيە ئەللىرى بىلەن بولغان ئالاقىلارنىڭ ئۆسۈشىگە ئېلىپ كەلدى، بۇ ھال بولسا پايدىلىق سودا قىلىشنى بىلدۈرەتتى، ئەندى شۇنىڭ بىلەن بىللە «يېڭى ئىدىيەلەر» ئېقىمى، سەئۇدىيە ئەرەبىستاندىن ۋە پارس قولتۇغى رېگىوندىن مەسچىتلارنى سېلىش ئۈچۈن پۇل، پاكىستاندىن ۋە باشقا ئەرەپ ئەللىرىدىن دىن تەرغىباتچىلىرى، شۇنداقلا كونترابانىدا يولى بىلەن قۇرال كېلىشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سابىق س س ر ئىتتىپاقى تەركىبىدىكى قازاقستان، ئۆزبېكستان ۋە باشقا جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ئىستىقلالىيەتكە ئىگە بولۇشى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن: دەرىجىدىن تاشقىرى كوممۇنىستىك دۆلەتلەرمۇ پارچىلىنىپ كېتىشى مۇمكىن ئىكەنلىكى توغرىلىق ئاددىي ۋە چۈشىنىشلىك ياخشى خەۋەر كەلدى.

ئەينە شۇ 90 - يىللىرى ئاساسىي جەھەتتىن سودىدىن پەيدا بولغان شىمالىي شىنجاڭدىكى ئىختىسادىي يۈكسىلىش، ئىككى نەتىجىنى پەيدا قىلدى: بىرىنچىدىن، ئىختىسادىي پاراۋەنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن ئاھالىسى زىچ ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئۇيغۇرلار دىيارىغا خىتايلار كۆپلەپ كۆچۈپ كېلىشكە باشلىدى؛ ئىككىنچىدىن، ئەندى ئاساسىي جەھەتتىن خىتايلار جايلىشىۋالغان ئۆلكىنىڭ باي شىمالىي ۋە ئۇيغۇرلار كۆپ ياشايدىغان نامرات، قالاق جەنۇپ ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرسىزلىك تېخىمۇ يارقىن سېزىلىشكە باشلىدى. تىل قىسىنچىلىقىنى ھىس قىلىش (خىتاي دۆلەت تىلىدا ئەركىن سۆزلىشەلەيدىغان ئۇيغۇرلار ئانچە كۆپ ئەمەس)، مەلۇماتى ئانچە ژۇقۇرى بولمىغان ۋە ئاساسىي جەھەتتىن ئىشسىز ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئەڭ رادىكال ئىدىيەلەرگە مۇراجىئەت قىلىدىغانلىقى ئەجەبلەنەرلىك نەرسە ئەمەس.

تورغۇن ۋە ئەنلىگرى بارىدىنا مەركەزگە قارشى كۆرەشكەنلەر، بارغانسېرى خېلە ئۆرغۇن ئىجتىمائىي قوللاپ - قۇۋۋەتلەشكە ئېرىشىشكە باشلىدى. ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ رەسمىي مەلۇماتلىرىدا تەكىتلىنىشىچە، [illegible] مەسچىتلىرىدا مۇسۇلمانلارنى جىھادقا دەۋەت قىلىشقا باشلىغان. ئۇيغۇر مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ستۇدېنتلىرى رادىكال ئىدىيەلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشى زېمىن بولىدۇ. ھەتتا ناھىيە ئەمەلدارلارمۇ بۇ مۇستەقىلچىلەر ھەرىكىتىگە نىسبەتەن ھېسداشلىق بىلدۈرۈشكە تولىمۇ بارىچە بايقالغان. بۇ فاكت 1996 - يىلى 22 - مايدىكى رەسمىي «شىنجاڭ دېيلى» گېزىتىنىڭ باش ماقالىسىدا دىققەت نەزەرىنىڭ سىرتىدا قالمىغان. ئۇنىڭدا «سىياسىي تېررورىزمغا سۇيقەست قىلىش ۋە باشقا تېررورلۇق ھاكىمىيەتكە تەۋەلىقى بولغان پارتىيە ئەزالىرىنى ۋە ئەمەلدارلارنى قاتتىق جازالاش» چاقىرغان.

توقۇنۇش تەرەققىياتىنىڭ كېيىنكى باسقۇچلىرىنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئېنىق بايقاش مۇمكىن: بارىندا يۈز بەرگەن ۋاقىئەلەردىن كېيىن بىر قاتار پارتلاشلار يۈز بەردى. 1992 - يىلى فېۋرالدا ئۈرۈمچىدە، ئاندىن قەشقەردە، ئاتۇشتا، كورلىدا پارتلاشلار يۈز بەردى. ئىسيانچىلار ئەڭ [illegible] ئالالايتتى. كېيىنكى باسقۇچ [illegible] ئىبارەت بولدى. قارشلىق دولقۇنى بارغانسىرى ئۆسۈشكە باشلىدى. 1996 - يىلى ساقچىلارغا ھۇجۇم قىلىش، ئەمەلدارلارغا ۋە خىتايپەرەس كەيپىياتتىكى روھانىيلارغا سۇيقەست قىلىش باشلاندى. ئاندىن مۇستەقىلچىلەر ئىنفراستروكتورا ئوبيېكتلىرىغا: تۆمۈر يوللارغا ۋە تروبوپروۋودلارغا كۆچتى.

بۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئېنىق قانچە تەشكىلات تۇرغانلىقىنى، ئەتىمالىم، ھېچ كىم ئېنىتىپ بېرەلمىسە كېرەك. خىتايلارنىڭ ئۆزلىرى ھازىرچە بۇ ئىشلارغا ئىككى تۈرنىڭ: «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيەسىنىڭ» (بارىن ۋاقەلىرىگە باغلىق بولغان تەشكىلات) ۋە تېخى يېقىندا پەيدا بولغان ئاللا پارتىيەسىنىڭ (ئەرەپچە «ھىزبوللا») تەئەللۇق ئىكەنلىكى ئىنىقلانغانلىقىنى بىلدۈرمەكتە. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، بېجىن مۇستەقىلچىلەر «ئۈچىنچى ئەللەردىن»، شۇ جۈملىدىن ئا ق ش تىن ياردەم ئېلىۋاتىدۇ، دەپ بىلدۈرمەكتە. 1989 - يىلى ئاۋغۇستتا خىتاينىڭ شۇ ۋاقىتتىكى جامائەت بىخەتەرلىكى مىنىسترلىگىنىڭ رەھبىرى ۋاڭ فېن رەسمىي بىلدۈرۈش قىلدى، ئۇنىڭدا «شىنجاڭدىكى تۇراقسىزلىقنىڭ ئاساسىي سەۋەۋى ئا ق ش ۋە بەزى باشقا ئەللەرنىڭ خىتاي دۆلىتىنىڭ پۈتۈنلىگىنى پارچىلاش ۋە ۋەيران قىلىش ئۇرۇنۇشلىرىدىن ئىبارەت». دەپ تەكىتلەنگەن ئىدى. 1997 - يىلى مەتبۇئاتتا، ئەتىمالىم، جەمىيەتنى جىپسىلاشتۇرۇش ئۇرۇنۇشىدا بولسا كېرەك. شىنجاڭ سېپاراتچىلىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىگە ئا ق ش مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ ئالاقىدار ئىكەنلىكىگە ئىشارە قىلىندى.

بېجىن مەۋجۇت مۇئامىلارنى تاشقىرىنىڭ ئارىلىشىشىغا ئارتىپ قويۇشقا قانچىلىك ئۇرۇنمىسۇن، شىنجاڭدا ئىچكى نارازىلىق يېتەرلىك دەرىجىدە ئۇرغۇن ئىكەنلىگى فاكتى بار، رەسمىي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئۆز قىينچىلىقلىرىنىڭ پەيدا بولۇشىنى ئەينە شۇنىڭدىن ئىزدىشى كېرەك. كوزگە كورۇنمەيدىغان ئۇرۇشنى بىر ياكى ئىككى پارتىيە ئەمەس، بەلكى قانداقتۇ خېلە چوڭ قارشىلىق كورستىش پارتىيەسىگە بىرلەشكەن كۆپلىگەن ئۇششاق يەرلىك توپلارنىڭ ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى ئىستىسنا ئەمەس.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بېجىن ھاكىمىيەت دائىرىلىرى رېگىوندىكى ۋەزىيەتنى نازارەت ئاستىدا تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن بارغانسىرى كۆپلىگەن چارەلەرنى كورمەكتە. ئۇلار 1991 - يىلدىن باشلاپ ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئىسلامنىڭ تەسىرىنى چەكلەشكە ئۇرۇنماقتا، جۈملىدىن، تاشقىرىدىن قارىغاندا بۇ مۇسۇلمان دىنىنى بارغانسىرى ئاكتىپ تەقىپلەشتەك كورۇنمەسلىكى كېرەك، ئەكىس ھالدا بۇ يېقىن شەرىق ئەللىرى بىلەن بولغان دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەردە ناچار ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن. مۇنداق چەكلەش روېخەتتىن ئوتمىگەن يۈزلىگەن مەسچىتلارنىڭ يېپىلىشى، بەلگۈلەنگەن دائىرە سىرتىدا لاۋالاردىن (ئاۋازنى كۈچەيتىش ئاپپاراتلىرى) پايدىلىنىشنى مەنئىي قىلىش، بالىلار بىلەن ياشلارغا قۇرئان ئوقۇشنى ئۆگىتىشنى مەنئىي قىلىش چارىلىرىنى كوزدە تۇتىدۇ.

شۇنداقلا مۇستەقىلچىلارنى تاشقىرىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىدىنمۇ كېسىپ تاشلاش مۇھىم، بۇنىڭ ئۈچۈن بېجىن دىپلوماتىك ساھادىمۇ پائال چارىلەرنى كوردى. خىتاي رەھبەرلىگى ئەزالىرىنىڭ، خ خ ج پرېزىدېنتى جياڭ زېمىننىڭ، باش مىنىستر لى پېڭنىڭ ۋە مۇداپىە مىنىسترى چى خائوتىيانىنىڭ پاكىستانغا، قىرغىزستانغا ۋە قازاقستانغا ژۇقۇرى دەرىجىدە قىلغان سەپەرلىرى ئەينە شۇ مەخسەتنى كوزلىگەن ئىدى. 1994 - يىلدىن باشلانغان ئۇزاققا سوزۇلغان دىپلوماتىك جەريان، ئاخىرقى ھېساپتا خىتاينىڭ خوشنىلىرىنى مۇخالىپلارغا باش - پانا بېرىش - قېلىپلاشقان ۋەزىيەتتىن چىقىشنىڭ ياخشى يولى ئەمەسلىكىگە ئىشەندۇردى. 1997 - يىلى مايدا، مەسىلەن، پاكىستان قاراقورۇم ئارقىلىق شىنجاڭدىن قىشتا قاچقان 12 ئۇيغۇر ياشلىرىنى بېجىننىڭ بېسىمى ئاستىدا خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا قايتۇرۇپ بەردى. بەزى بىر مەنبەلەرنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، قايتقاندىن كېيىن بىر نەچچە ئادەم ئېتىپ تاشلانغان. قازاقستان، ئۆز نۆۋىتىدە، ئۇنىڭ تەۋەسىدىكى ئۇيغۇرلار تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيىتىگە بولغان چەكلىمىلەرنى تېخىمۇ كۈچەيتمەكتە.

لېكىن «سۇغا چوكۇۋاتقانلارنى قۇتقۇزۇش - چوكۇۋاتقانلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قوللىرى بىلەن بولىدىغان ئىش». ھەتتا خوشنا دۆلەتلەر ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ھەمكارلىشىشىمۇ ھەممە نەرسە ئاخىرقى ھېساپتا پەقەت خىتاي رەھبەرلىكىگە باغلىق. مەسىلەن، قازاقستاندا 250 مىڭ ئۇيغۇر ياشايدۇ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىگى 60 - يىللىرى خىتاي كوممۇنىزمىدىن قاچقانلار (ئۇنىڭدىن تاشقىرى، بۇ يەردە 19 - ئەسىردە ياقۇپ - بەگ قوزغىلىڭىنى قانغا پاتۇرغان چىڭ سۇلالىسىنىڭ زۇلۇمىدىن پانا ئىزدەپ كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئەۋلاتلىرىمۇ ياشايدۇ). ئۇلارنىڭ خ خ ج دىكى ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا نىسبەتەن «رەخىمدىللىق بىلدۈرۈشتىمۇ» كۆپىرەك ئازاپلىنىۋاتقانلىقى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس. قىرغىزستاندا 50 مىڭغا يېقىن ئۇيغۇر ياشايدۇ. پاكىستاندا، ھوكۈمەت سىياسىتىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، زۇلۇم ئاستىدا ئېزىلىۋاتقان «دىنداش قېرىنداشلارغا» خوشاللىق بىلەم «ياردەم» بېرىشكە تەييار ئەشەددىي رادىكال ئىسلامچىلار ئاز ئەمەس. كۆپلىگەن ئۇيغۇرلار ھەربىي تەييارلىقتىن ئوتكەن ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئۇرۇشقا ئىشتىراك قىلغان ئاۋغانىستان. بۇ ئايرىم مۇئامما.

ئۇيغۇرلار دىيارىدا ۋەزىيەتنىڭ ئۇۋچ ئېلىشى بېجىننى ئىچكى بىخەتەرلىك كۈچلىرىنىڭ ئاپپاراتىنى مۇستەھكەملەشكە. ئىسيان پەيدا بولغان تەغدىردە ھەر دايىم ئالدىنقى سەپتە بولىدىغان ساقچى ئورگانلىرىنى كۈچەيتىشكە مەجبۇر قىلماقتا. بىڭتۈەندىكى يەرلىك ساقچى كۈچلىرى ياخشى قۇراللانغان ۋە ئىسيانلار ھەم ئىچكى تەرتىپسىزلىكلەر شارائىتىدا ھەرىكەت قىلىشقا ئۆگىتىلگەن. مۇنتەزىم ئارمىيەنىڭ 12 دىۋىزىيەسى، شۇ جۈملىدىن چاپسان ھەرىكەت قىلىدىغان قىسىملار ھەرىكەتكە تەييار. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، جامائەت بىخەتەرلىكى باشقارمىسىنىڭ ۋە دۆلەت بىخەتەرلىكى مىنىسترلىگىنىڭ بارلىق يەرلەردە تىمىسقىلاپ ژۈرىدىغان رازۋېدكا ئاگېنتلىرىنىڭ تارىمىغى مەۋجۇت. ئۇلار ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلىقىنى ئانچە بىلىندۈرمەيدىغانلىقىغا قارىماي، زورۇرىيەت تۇغۇلغاندا چاپسان ۋە قەتئىي ئېھتىيات ھەرىكەتلەرنى قىلىشنى تەمىنلەيدۇ. مۇستەقىل ئائىلىستىكلارنىڭ بىرىدىمۇ ئىسيانچىلار تەرىپىدىن ئاۋغانىستاندا، تاجىكىستاندا ياكى كەشمىردە قوللىنىلغان ستراتېگىيە مەزكۇر ھالەتتە تولۇق مەغلۇبىيەتكە مەھكۇم بولىدىغانلىقىدا شۈبھە يوق.

1996 - 1997 - يىللىرى بېجىن نۆۋەتتىكى قېتىم «كايكىلارنى چىڭىتىشقا» باشلىدى. پۈتكۈل مەملىكەت مىقياسىدا جىنايەتچىلىككە قارشى «ياندا» («دەھشەتلىك زەربە») ئوپېراتسىيەسى ژۈرگۈزۈلدى. ئۇيغۇرلار دىيارىدا ئۇنىڭ ۋەزىپىسى يەر ئاستى مۇستەقىلچىلار ھەرىكىتىنى يوقىتىش بولغانلىقىنى چۈشەندۈرۈشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. ئۆلكىنىڭ بارلىق جايلىرىدا، چوڭ ۋە كىچىك شەھەرلەردە، يېزىلاردا ئۇممۇمىيۈزلۈك قولغا ئېلىشلار يۈز بەردى. مىڭلىغان ئادەملەر قولغا ئېلىنىپ، سوراق قىلىندى. بىخەتەرلىك كۈچلىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، مارت ۋە ماي ئايلىرى ئىچىدە ئۇلار 11 تونىنا پارتلاش ماددىسى، 100 مىڭدىن ئوشۇق دېتوناتور ۋە 683 دانە ئوق ئاتىدىغان قورال مۇسادىرە قىلىنغان، ئۇنىڭدىن تاشقىرى قارا ئىگىز بازاردا قانۇنسىز قورال سېتىش بىلەن شۇغۇللانغان 83 نۇختا يوقىتىلغان.

ئەتىمالىم، ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ قىسمى ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ بىر قىسمىنى قورال ئېلىپ تاغلارغا قېچىشقا مەجبۇر قىلغان بولسا كېرەك.

مەن ئۆلكە پايتەختى ئۈرۈمچىدە تونۇشقان خالىد قولغا ئېلىنغانلاردىن ئىكەن. ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇرلار ياشايدىغان قەشقەردىن ژىراق جايلاشقان ئۈرۈمچى - بۇ ئىختىسادىي جەھەتتىن چاپسان تەرەققىي ئېتىۋاتقان، ھەشەمەتلىك ئاسمان پەلەك ئىمارەتلەر سېلىنىۋاتقان، ھازىر ئۇنىڭ ئۆزىدە ئاھالىسىنىڭ 85 پائىزى خىتايلاردىن ئىبارەت بولغان شەھەردە ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپچىلىگى، ئەھۋالغا قارىغاندا، چاقىرغۇچى (بازار - ماگازىنلاردا)، كاۋاپچىلار ياكى پۇل ئالماشتۇرغۇچىلار بولۇپ ئىشلىشى مۇمكىن.

خالىد - ياش ئۇيغۇر (ئۇ ژىگىرمە ياشتىن ئاشقان). بۇ يەردىكى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىنىڭ بىرىدە ئوقۇغان. ئۇ بېجىندا كېتىپ بارغان چېغىدا، ئارقىسىدىن سەزدۇرمەي ماشىنا كېلىپ توختىغان. ئىككى ئادەم چىقىپ ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتىغان. ژىگىت چاقىرىلغان ئىسىمنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى تەسىقلىگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ، ئاۋتوموبىلغا سېلىپ، كوزلىرىنى تېڭىپ سوراق قىلىش ئۈچۈن مەركەزگە ئېلىپ كەتكەن. ئىككى ئاي داۋامىدا ئۇنى ئۇرۇپ، قىيناپ سوراق قىلغان. ئۇنىڭ جىنايىتى: ئۇ ستۇدېنت ئاغىنىلىرى بىلەن «شەرقىي تۈركىستاننىڭ» مۇستەقىللىقى ئىدىيەسىنى مۇھاكىمە قىلغان.

ھازىرقى ۋاقىتتا بېجىننىڭ، ئەتىمالىم، ھەقىقەتەنمۇ ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ۋەزىيەتنى نازارەت ئاستىدا تۇتۇپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئادەملەر ۋە مەبلەغ يېتەرلىك بولسا كېرەك. لېكىن قولغا ئېلىشلار، ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش لاگېرلىرى ۋە ئۆلۈم جازالىرى خەلقنىڭ غەزەپ - نەپرىتىنى پەيدا قىلماقتا. دەرت - ئەلەم ۋە ئۈمىدسىزلىكنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان، قوللىرىغا قورال ئېلىپ ئۆز مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرۈشۈشكە تەييار تۇرغان، تەغدىرى نابۇت قىلىنغان ياكى سۇندۇرۇلغان كۆپلىگەن ئۇيغۇر ياشلىرى، - خ خ ج رەھبەرلىگىنىڭ ئالدىدىكى مۇئامماسى مانا شۇنىڭدىن ئىبارەت.

ئەندى نېمە بولىدۇ؟

ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ۋاقەلەرنىڭ تەرەققىياتى بېجىن ئۈچۈن ئەڭ «ياخشى» ستسېنارىيى، - بۇ شىمالىي ئىرلاندىيا ۋارىيانتى، توختىماي داۋام قىلىۋاتقان، لېكىن ئانچە چوڭ بولمىغان، ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى تەرىپىدىن قوللاپ - قۇۋۋەتلىنىۋاتقان مۇستەقىلچىلىق پائالىيىتى، بەرىبىر نازارەت قىلىنىدۇ.

تورغۇن ۋە ئۇنىڭ مەسلەكداشلىرى ئىنتىلىۋاتقان ۋە بېجىن ئۇنى ھەتتا مۇھاكىمە قىلىشنىمۇ خالىمايدىغان ئەڭ «ناچار» ستسېنارىيى، - بۇ كەڭ ئېتنىكلىق قارىمۇ - قارشىلىق ئويمىنىغا غۇلاش ۋە ئاخىرقى ھېساپتا كەڭ مىقياسلىق ھەم ۋاقىت بىلەن چەكلەنمىگەن زورلۇق - زومبۇلۇق ياردىمى بىلەن ئۆز مەيدانى بويىچە دۇنيانىڭ كۆپلىگەن ئەللىرىنىڭ مەيدانىدىن ئېشىپ كېتىدىغان بۇ رېگىوننى تۇتۇپ تۇرۇش زورۇرىيىتىدە توقۇنۇشنى تېخىمۇ ئۇۋچ ئالدۇرۇش بولىدۇ.

(«رېسپۇبلىكا - 2000» ھەپتىلىگىنىڭ بىيىلقى 1 - فېۋرال سانىدىن ئېلىندى).

ھازىرقى ئۇيغۇر روھىيەت قۇرۇلمىسى توغرىلىق بەزى ئويلار

كىشلەر دايىم گرۇھككە ئىنتىلىدۇ. لېكىن گرۇھككە يېقىنلاشقانسېرى بىر خىل يوشۇرۇن ۋەھىمە ئۇلارنى قىيناشقا باشلايدۇ. «گرۇھك»، «پاسىل»، «مەنزىل» قاتارلىق ئۇقۇملارنىڭ ھەممىسى ئىنسانلاردا ئۈمۈت ۋە تەلپۈنۈشنى قوزغاشتىن باشقا، يەنە ئاللىقانداق تەشۋىش ۋە تېگىرقاش تۇيغۇلىرىنىمۇ كەلتۈرۈپ چىقىدۇ. شۇ نەرسە ئايانكى، گرۇھكنىڭ بۇ تەرىپى زامان جەھەتتىن بۈگۈنگە مەنسۇپ بولسا، ئۇ تەرىپى كەلگۈسىگە تۇتاشقان بولىدۇ. كەلگۈسى ئەينە شۇ غايەۋىي گرۇھكتىن باشلىنىدۇ.

ئىنسانىيەت داۋالغۇش ۋە زىددىيەتلەرگە تولغان، تەرەققىيات ۋە پىكىر ئىنقىلاۋى بىلەن خاراكتېرلەنگەن، پاجىئە ۋە ئاچچىق كۆز يېشى ئىچىدىن ئىنسان قىممىتىنى قايتا مۇئەييەنلەشتۈرگەن قايناق بىر دەۋرنى 20 - ئەسىرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، يېڭى ئەسىرنىڭ سىرلىق گرۇھكىگە قەدەم تاشلىدى. شەك - شۈبھىسىزكى، يېڭى ئەسىرنىڭ كەسكىن رىقابىتى ۋە رەھىمسىز رېئاللىقى ھەر قايسى مىللەتلەردىن ئالدى بىلەن ئۆز - ئۆزىنى دەڭسەپ كۆرۈشنى، ئۆزىگە يېتەرلىك روھىي كۈچ ھازىرلاشنى، شۇنىڭدەك ئۆز كەلگۈسىگە نىسبەتەن مۇكەممەل لايىھە ۋە ئويغاق تەسەۋۋۇرنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلماقتا.

بۈگۈندىن يۈز يىل مۇقەددەم، يەنى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چارىكىدە كۆپلىگەن مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ 20 - ئەسىردىكى تەرەققىيات لايىھىسىنى ۋە مەۋجۇتلۇق تەسەۋۋۇرىنى جىددىي رەۋىشتە مۇھاكىمە قىلىشقاندى. ھىندىستاندىكى گاندى جەمەتىنىڭ مىللىي - ئازاتلىق كۈرەشلىرىدە ئوينىغان يېتەكچىلىك رولى بىلەن جاۋاھىرلال نېھرونىڭ «ھىندىستاننىڭ بايقىلىشى» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدىكى ئىدىيە سىستېمىسى ئەمەلىيەتتە ھىندىستان مىللىي بۇرژۇئازىيەسى ھەممىدە يېڭى مۇتەپەككۇرلەرنىڭ 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىكى ھىندى مىللىتىنىڭ كەلگۈسى تەغدىرى ھەققىدىكى ئازاپلىق تەسەۋۋۇرلىرىنى ئوزۇق قىلغان ئىدى: يەھۇدىي تىرىلىش ھەرىكىتى پېشۋالىرىنىڭ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئوتتۇرىغا قويغان «مىللىي تىرىلىش» تەسەۋۋۇرى 20 - ئەسىردىكى ئوتتۇرا شەرقنىڭ داۋالغۇپ تۇرغان ۋەزىيىتىنى ئالدىن - ئالا مۇئەييەن دەرىجىدە بەلگىلەپ قويغان ئىدى: مېيجى يېڭىلىقتا كۆچۈش ھەرىكىتىدىن كېيىنكى ياپونىيە كەسكىن رەۋىشتە ئۆزىدىكى ئاسىيەچە تۇرغۇنلۇققا خاتىمە بېرىپ، غەربتىن ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىپ، 20 - ئەسىرنىڭ يېڭى لايىھىسىنى تۈزۈپ چىققان ئىدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىدا بىر مەھەللىك ئەسەبىي تەنتەكلىكتىن كېيىن خارابىگە ئايلانغان بۇ ئارال دۆلىتى ناھايىتى تېزلىكتە ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىش پۈرسىتىنى يارىتىپ، «خەيرى - خوش، ئاسىيە» دېگىنىچە، ئاسىيەنى تاشلاپ، ئالغا ئۇزاپ كەتتى: ئەپيۇن ئۇرۇشىنىڭ قاتتىق زەربىسى خىتايلارنى ئۆزلىرىنىڭ تىنىپ - تىنچىپ كەتكەن روھىيەت چوكمىسى ھەققىدە قايتا ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى. 1898 - يىلىغا كەلگەندە كاڭ يۇۋېي، تەن سىتوڭ قاتارلىق كىشلەر قانۇن ئۆزگەرتىش ھەرىكىتىنى قوزغىدى. لياڭ چىچاۋ، چېن يەنلۇ قاتارلىق مۇتەپەككۇرلار يېڭى ئەسىرگە ھالقىش ئالدىدا تۇرغان خىتاي جەمئىيىتىنىڭ كەلگۈسى تەسەۋۋۇرى ھەققىدە ئازاپلىق ئىزدىنىشلەرنى ئېلىپ باردى. دەرۋەقە، ئۇلارنىڭ ئىدېئولوگىيە جەھەتتىكى دادىل تەشەببۇسلىرى شىنخەي ئىنقىلاۋىدىن كېيىنكى 4 - ماي ھەرىكىتى ئارقىلىق يۇقۇرى پەللىگە كۆتىرىلگەن يېڭى ئىنقىلاۋى ۋە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى...

ۋاھالەنكى، بىزنىڭ مىللىتىمىزدە ئۆتكەن ئەسىرنىڭ مۇكەممەل لايىھەسى بولمىدى. يېڭى دېڭىز يولى ئېچىلغاندىن كېيىنكى پۈتكۈل شەرقنىڭ، جۈملىدىن، مۇسۇلمان شەرقىنىڭ زەئىپلىشىشى ناھايىتى زور دەرىجىدە ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە تارىم ئويمانلىقىنىڭ روھىي غېرىپلىقىنى يەندىمۇ ئاشۇردى. جامالىدىن ئافغانىينىڭ ئىسلاھات تەشەببۇسلىرى بىلەن كەلگۈسى ھەققىدىكى ئالدىن تەسەۋۋۇرى ئىسلام دۇنياسىنىڭ بىردەك ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشەلمىدى. تاتارىستان ۋە قىرىم گرۇھكلىرىدىن باشلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيە ئارقىلىق دىيارىمىزغا يېتىپ كەلگەن جەدىتىزملىق پىكىر ئېقىمى پۈتكۈل مىللىتىمىزنىڭ يېڭى تارىخىي دەۋردىكى ئىدېئولوگىيە ئاساسىغا ئايلىنالمىدى. ئۆز كېلەچىكىگە نىسبەتەن ھېچ قانچە ئالدىن كۆرەرلىكى ياكى مۇكەممەل لايىھىسى بولمىغان بۇ مىللەت تىنەپ - تەمتىرىگەن پېتى يېڭى ئەسىرگە كىرىپ كەلدى. بوران - چاپقۇنلۇق 20 - ئەسىر ئۇلارنى گويا تۈۋى يوق قامغاقنى ئۇچارغاندەك، ھەر ياققا ئۇچاردى. ئوتتۇرۇقسىز كويلارغا سالدى. ئۇلار پۈتكۈل دۇنيادىكى كۆپلىگەن خەلقلەر ئۆز تەغدىرى ئۈچۈن كۆرەشۋاتقان، ئۆز كەلگۈسىنى ئۆزۈۋاتقان مۇھىم تارىخىي پۇرسەتنى - مۇشۇ ئەسىرنىڭ دەسلەپكى ئوتتۇز يىلىنى قولدىن بېرىپ قويدى. سېھىرگەرلەرنىڭ سىرلىق ئەپسۇنلىرىنىڭ سېھرىي كۈچى توگەپ، بېھۇشلۇق دورىسى ئۈنۈمىنى يوقاتقاندىن كېيىن، 30 - يىللارنىڭ داۋالغۇپ تۇرغان شىددەتلىك ئېقىمى ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئالا چەكمەن قىلىۋەتتى. ئۇلار تېخى ئۆزىنىڭ مەنىۋىي مۇۋازىنىتىنى تولۇق دەڭسەپ كۆرۈشكە ئۈلگەرمەيلا ئۆزىنى تارىخنىڭ شىددەتلىك ئېقىمىغا تاپشۇردى. بۇ ئېقىم ئۇلارنى گاھ ئورلىتىپ، گاھ چۆكتۈرۈپ ئۆز يۆنىلىشىگە قاراپ ئېلىپ كەتتى. چوڭ قايناملىغا كىرىپ قالغان بۇ تەنھا قولۋاق ھەر قانچە قىلىپمۇ ئۆز يۆنىلىشىنى بەلگۈلىمىدى، ھەم بەلگۈلەشكىمۇ قۇربى يەتمىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار «پۈتۈن دۇنيادىكى ئىزىلگەن مىللەتلەرنىڭ غەمگۈزارى ۋە باشپاناھى» دەپ ئاتالغان ئەشۇ سوۋېتچە ئەندىزە بىلەن ستالىنچە ئىجتىمائىي فورمىغا تاكى 1960 - يىللارغىچە سودىيلارچە چوقۇندى. بۇ خىل ئېتىقات سىياسىي مەۋقە جەھەتتىن تولۇق ئىنكار قىلىنىپ، «رېۋىزىيونىزم» قالپىقى كىيدۈرۈلگەندىن كېيىن پۈتكۈل مىللەتنىڭ روھىيەت مۇۋازىنىتى يەنە بىر قېتىم بۇزۇلدى. نەتىجىدە 1960 - 1970 - يىللاردا ئېلىپ بېرىلغان «سىنىپىي كۆرەش» دولقۇنلىرى بىلەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى»نىڭ تەتۈر قۇيۇنلىرى ھارغان، زورۇققان، ئۆز كەيپىياتىنى ئۆزى تەڭشەپ تۇرۇش ئىقتىدارىنى يوقاتقان بۇ مىللەتنى روھىي جەھەتتىن بوھرانغا پاتقۇزۇپ، بىر مەيدان پسىخىكا نورماللىقسىزلىقى ھالىتىگە دۇچار قىلدى. 1980 - يىللاردىن باشلاپ، «ئىشك» سىرتقا ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىن، گويا يېڭىلا ئۇيقۇدىن ئويغانغان ئادەمدەك تېگىرقاش، ئىچىرقاش، ھەممە نەرسىگە قىزىقىش ھېسسىياتى بىلەن ئۆزلۈك تۇيغۇسى ئارىلاشقان تۇيغۇ بىلەن كۆپلىگەن غەرب مەدەنىيىتى بىلەن كەڭ كۆلەمدە ئۇچرىشىش پۇرسىتىگە ئېرىشتى. شۇنداقلا قەلبىدىكى روھىي جاراھەتلىرىنى ساقايتىپ، ئۆز - ئۆزىنى قايتىدىن تونۇشقا تۇتۇش قىلدى. 1980 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلانغان مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي روھنى قايتا تونۇش دولقۇنى 1990 - يىللاردا ئۈزلۈكسىز دولقۇنلاپ كۆتۈرۈلگەن بىر تارىخىي شارائىتتا، مۇشۇ ئەسىرمۇ خاتىمىسىگە باش قويدى.

شۇنداق، يېڭى بىر ئەسىر كىرىپ كەلدى. ئىنسانىيەتنىڭ خوشاللىقى بىلەن ئارزۇلىرى كىرىشىپ كەتكەن، شاۋقۇن - سۈرەنگە تولغان 20 - ئەسىر ئاخىرلاشتى. شەخس، كوللېكتىپ، توپ ۋە مىللەتنىڭ ئۆز - ئۆزىنى قايتا تونۇشى زۆرۈر بولۇپ قالدى. [illegible]

كۈن ساناپ كۈچىيىۋاتقان رىقابەت ئېگى بىز كونۇككەن روھىي قۇرۇلمىنىڭ ئىچكى تەكەپپۇرلىغىنى بۇزۇپ تاشلىدى. مىللىي روھتىنىڭ چوكمە قاتلام نۆۋەتتىكى كەسكىن مەدەنىيەت توقۇنۇشىدا جىددىي تەۋرىنىشكە دۇچ كەلدى. مەۋجۇتلۇق بىلەن تەرەققىياتنى نىشان قىلغان ھەر قايسى ئىجتىمائىي بىرلىكلەرنىڭ مەدەنىيەت رىقابىتىدىكى كۈچ سېلىشتۇرمىسى جەريانىدا گاڭگىراش ھالىتىدە تۇرغان مىللىتىمىز سىرتقى مەدەنىيەتلەرنىڭ توختاۋسىز رادىئاتسىيەسىگە نىسبەتەن ئۆزىدە يېتەرلىك روھىي ئېنېرگىيە ھازىرلاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھىس قىلدى.

بىر مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ چوكمە قاتلىمى ھامان شۇ مىللەت روھىيىتىنىڭ ئىچكى يوشۇرۇن ماھىيىتىنى تەشكىل قىلىدۇ. [illegible] رول ئوينايدۇ.

[illegible]

پاجىئەسى ئەمەلىيەتتە بۇ ئىككى قېدىمىي ئەلنىڭ ئۆز ۋۇجۇدىدىكى چۆكمە ئېنېرگىيە بىلەن مەنىۋىي تىندۇرمىنى يېڭى تەركىپلەر بىلەن سۇغۇرۇپ تۇرۇش ئىمكانىيىتىنى يوقاتقانلىقىدىن كېلىپ چىققان ئىدى. تېخىمۇ توغرىراغى، بۇ ئىككى مەدەنىيەتنىڭ چوكمە قاتلىمى خۇددى خۇۋاڭخې، گاڭگ دەريالىرىنىڭ قىنىغا توپلانغان قاتمۇ - قات لاتقىغا ئوخشاش بىر خىل دىمىق كەيپىيات ئىچىدە تىنىپ، چىرىپ كەتكەن ئىدى. شۇنداقلا، ئامېرىكا قىتئەسى بەرپا بولغاندىن كېيىنكى 400 يىل مابەينىدە يەرلىك خەلق ئىندىيانلارنىڭ پەيدىن - پەي ھالاكەتلىك تەغدىرگە دۇچ كېلىشى ۋە تارىخ سەھنىسىدىن سىقىپ چىقىرىلىشى بىزگە رىقابەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، رەھىمسىز رېئاللىقنى قوبۇل قىلماسلىقتەك پاسسىپ مىللىي پسىخىكىسىنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتىنى كۆرسىتىپ بەردى.

دەرۋەقە، مىللىتىمىز ئەسىر ھالقىش ھارپىسىدا ئۆز تارىخىدىكى ئەڭ كەسكىن ۋە زور چوڭقۇر دەرىجىدىكى تاللاشقا دۇچ كەلدى. شۇنداقلا كۆز ئالدىدىكى مەۋجۇت رېئاللىقنىڭ تەخىرسىزلىكىنى ھىس قىلىشقا باشلىدى. كۈن ساناپ كۈچىيىۋاتقان رىقابەت ئېگى بىز كونۇككەن روھىي قۇرۇلمىنىڭ ئىچكى تەكەپپۇرلىغىنى بۇزۇپ تاشلىدى. مىللىي روھتىنىڭ چوكمە قاتلام نۆۋەتتىكى كەسكىن مەدەنىيەت توقۇنۇشىدا جىددىي تەۋرىنىشكە دۇچ كەلدى. مەۋجۇتلۇق بىلەن تەرەققىياتنى نىشان قىلغان ھەر قايسى ئىجتىمائىي بىرلىكلەرنىڭ مەدەنىيەت رىقابىتىدىكى كۈچ سېلىشتۇرمىسى جەريانىدا گاڭگىراش ھالىتىدە تۇرغان مىللىتىمىز سىرتقى مەدەنىيەتلەرنىڭ توختاۋسىز رادىئاتسىيەسىگە نىسبەتەن ئۆزىدە يېتەرلىك روھىي ئېنېرگىيە ھازىرلاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھىس قىلدى.

بوران - چاپقۇنلۇق موشۇ بىر ئەسىر ئۇلار ئۈچۈن ئەندىلىكتە بىر مەيدان چۈشكە ئوخشاش غۇۋا مەنزىرىگە ئايلاندى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كلاسسىك مەدەنىيىتىدىن ئېمىلەرنى تاشلاپ، ئېمىلەرنى داۋاملاشتۇرۇشنى تېخى تولۇق دەڭسەپ كۆرمەيلا، 1930 - يىللاردا كۆتىرىلگەن يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ كۈچلۈك دولقۇنىغا دۇچ كەلدى. ئوتتۇرا ئاسىيەدىكى مىللەتلەرنىڭ رۇس مەدەنىيىتىگە بولغان قىزىقىشى ئۇلارنىمۇ موشۇ قايناما جەلىپ قىلدى. نەتىجىدە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى تىكلەپ بەرگەن رۇسچە مائارىپ ۋە مەدەنىيەت ئەندىزىسى مەدەنىيەت تەرەققىياتىمىزدىكى ئاساسىي مېلودىيەگە ئايلىنىپ، مىللىي روھتىكى چوكمە قاتلام تەۋرىتىۋېتىلدى. شۇنداقلا قوبۇل قىلىش بىلەن داۋاملاشتۇرۇش ئوتتۇرىسىدىكى تەكشۈك ھالەت بۇزۇلۇپ تاشلاندى. نەتىجىدە رۇسچە سۆز - ئاتالغۇلار خۇددى توسمىنى بۇزۇپ كىرگەن كەلكۈندەك تىلىمىزنىڭ لۇغەت تەركىۋىنى مالىماتاڭ قىلىۋەتتى. تىلىمىز تەبىي پەن ئاتالغۇلىرىنى ياساش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالدى. موشۇنداق ئەسەبىي قىزغىنلىق چارەك ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىت داۋاملاشقاندىن كېيىن ئويۇقسىزلا كەسكىن ئىنكار قىلىنىپ، يۆنىلىش باشقا ياققا بۇرالدى. پۈتكۈل مەملىكەت مىقياسىدا كۆتىرىلگەن بىر مەيدان سىياسىي دولقۇن ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭمۇ مەدەنىيەت جەھەتتە ئورتاق بىر گەۋدىگە ئۇيۇشۇشىنى جىددىي تەلەپ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن مىللىتىمىزنىڭ مەدەنىيەت پسىخىكىسىدا يەنە بىر مەيدان دەۋرەش يۈز بېرىپ، ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت مۇۋازىنىتىدىكى ئىچكى تەكشىكىنى يوقاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۆز يۆنىلىشىنى قارار قىلىشقا ئۈلگۈرمەيلا، شىددەتلىك ئېقىمغا قوشۇلۇپ، سورەپ كېتىلگەن بۇ تەنھا كېمە مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان كەڭ دېڭىزدا گاھ چۆكۈپ، گاھ لەيلەپ، نامەلۇم يۆنىلىشكە قاراپ ئاستا - ئاستا ئۈزۈشكە باشلىدى. مانا موشۇنداق نىشانسىز سەپەر جەريانىدا پەقەت بىرلا خىل مەدەنىيەت تىپىنىڭ تىنىمسىز زەرەتلىشىگە ئۇچراش، كۆپ خىل مەدەنىيەتلەرنىڭ مۇۋاپىق مىقداردىكى ئىجابىي ئۆرتكىسىدىن چەتتە قېلىش نەتىجىسىدە مىللىتىمىزنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسى ۋە پسىخىك كەيپىياتىدا قىيداش، رېئاللىقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، رىقابەتتىن ئۈركۈش، ئۆز ۋۇجۇدىدىكى ھاياتىي كۈچىدىن گۇمانلىنىش قاتارلىق پاسسىپ روھىي ھالەتلەر پەيدا بولدى.

شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، ئوخشاشمىغان مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەتلىرى ئۆزىنىڭ مۇئەييەن خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئوخشاش بولمىغان تارىخىي شارائىتتىكى تەرەققىيات ئالاھىدىلىكى بىلەن ئوخشاشمىغان مەدەنىيەت سىستېمىلىرىغا مەنسۇپ بولىدۇ. ئوخشاشمىغان مەدەنىيەت سىستېمىلىرىغا تەۋە بولغان بىر قانچىلىغان مىللەتلەرنىڭ ئورتاق بىر سىياسىي گەۋدىگە ئۇيۇشۇشى، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىمۇ بىرلىككە كەلگىلىكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئۇلارغا مەدەنىيەت جەھەتتىن ئورتاق بىر قېلىپ بېكىتىش، ئورتاق بىر روھىي ھالەتنى ئۈلگەم قىلىش كۆپىنچە ھاللاردا ئەكس تەسىر پەيدا قىلىپ، قىيداش پسىخىكىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى يىمىرىلگەندىن كېيىنكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت كەيپىياتىدا يۈز بەرگەن جىددىي داۋالغۇشلار بۇ نۇقتىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەسىرلەردىن بۇيان رۇس مەدەنىيىتىنىڭ كۈچلۈك رادىئاتسىيەسىگە ئۇچرىغان، ئۆزىدىكى سىرتقى تەسىرگە بولغان قارشىلىق كۈچىنى يوقاتقان، چوڭ رۇس مەدەنىيىتىنىڭ قوشۇمچە مەھسۇلاتىغا ئايلىنىپ قېلىشقا ئازلا قالغان ئوتتۇرا ئاسىيە مىللەتلىرى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىن قانداق ئىنكاسلارنى بىلدۈرۈشتى؟ ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتى نېمە ئۈچۈن بىر يىلغا قالمايلا سلاۋيان يېزىغىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، لاتىن يېزىغىغا كۆچۈشنىڭ لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى؟ ئۆزبېك زىيالىيلىرى نېمىشقا ئاللىقاچان ئومۇملاشقان «ماتېماتىكا»، «ئاسترونومىيە» قاتارلىق رۇسچە سۆز - ئاتالغۇلارنىڭ ئورنىغا «مۇشكۈلات»، «پەلەكىيات» قاتارلىق پارسچە سۆز - ئاتالغۇلارنى قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلىشتى؟..

مانا بۇ ئۇزۇن مۇددەتلىك سىرتقى غىدىقلاشقا، زەرەتلىنىشكە ئۇچرىغان، ئۆزىنىڭ ئىچكى تەكەپپۇرلىغىنى يوقاتقان، پاسسىپ، ئىككىلەمچى ھالەتكە چۈشۈپ قالغان مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزىنى قايتا بايقىغاندىن كېيىنكى پسىخىك ئىنكاسى ئىدى. بۇنداق قىيداش روھىي ھالىتى ھەتتا ئۇلارنى بىر قۇتۇپتىن يەنە بىر قۇتۇپقا سەكرەشكە مەجبۇر قىلاتتى. شۇڭلاشقا ئۆز ۋۇجۇدىغا قانداق قىلىپ يېتەرلىك روھىي ئېنېرگىيە ھازىرلاش، سىرتقى مەدەنىيەتلەر بىلەن بولغان ئالاقە مۇۋازىنىتىنى قانداق تەڭشەش، 21 - ئەسىرنىڭ كۈچلۈك رىقابىتى ۋە رەھىمسىز رېئاللىقىنى قانداق كۈتۈۋېلىش مىللىتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئەڭ زۆرۈر كۈن تەرتىۋى ئىدى.

(داۋامى بار).

قېرىنداشلىق رىشتىلىرى

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر

ئويغان

ئەي پەقىر ئۇيغۇر ئويغان،
ئويقۇڭ يېتەر،
سەندە مال يوق،
ئەندى كەتسە جان كېتەر.

بۇ ئولۇمدىن ئويغۇتقىلى قوزغاتمىساڭ،
ئاھ سېنىڭ ھالىڭ خەتەر، ھالىڭ خەتەر، ھالىڭ خەتەر.
قوپ دېدىم، بېشىڭ كوتەر،
ئويقۇڭنى ئاچ، رەقىبىڭ باشىنى كەس، قانىنى چاپ.
كوز ئېچىپ ئەتراپقا ئوبدان باقمىساڭ،
ئولسەن ئارماندا بىر كۈن ئائىباپ.

ھېلىمۇ جانىسىزغا ئوخشايدۇ تېنىڭ،
شۇڭا يوقمۇ ئانچە ئولۇمدىن غېمىڭ.
قىشقارسام قىمىرلىمايلا ياتسەن،
ئويغانماي ئولمەكچىمۇ سەن.

شۇ قېتىم كوزۇڭنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا باق،
ئوز ئىقبالىڭ ھەققىدە ئويلا ئۇزاق.
كەتسە قولدىن بۇ غەنىمەت پۇرستى،
كېلەچەك ئىشىڭ چاتاق، ئىشىڭ چاتاق.

ئېچىنار كوڭلۈم ساڭا ئەي ئۇيغۇرۇم،
سەپدىشىم، قېرىندىشىم، بىر تۇققۇنۇم.
كويۇنۇپ ھالىڭغا ئويغاتسام سېنى،
ئاڭلىمايسەن زادى نېمە بولغىنى؟

كېلىدۇ بىر كۈن پۇشايمان قىلسەن،
ئەكتىگە شۇ چاغدا گەپىنىڭ تېگىگە يېتسەن.
خەپ دېسەڭ ئۇ چاغدا ئۇلگەرمەي قالار،
شۇندا ئۇيغۇر سوزىگە تەن بېرسەن.

نىمشېھىت

ئالدىدا

ۋەسلىدىن ئوزگە كېرەك ئەمەس ماڭا ۋەتەن ئالدىدا،
ئارزۇيۇم سەنلا ئېرۇر سەن تەن بىلەن جان ئالدىدا.
ھۆر گۈلى رەنا ئېرۇر سەن باغۇ - بوستان ئالدىدا،
تا زىيارەت قىلمىسام مەن سېنى ئىمكان ئالدىدا.

يۈزلۈرۈم شەرمەندە بولسۇن تاڭلا سۇبھان ئالدىدا،
سەن ئېدىڭ دۇنيادا بىر ھوسنى گوزەل نازۇك بەدەن.
ئىككىمىزدە باغلىنىش كۈياكى ئەردى جانى تەن،
ئاھ گوزەل يار ئوينىغان تەشقەر، كۈچار، يەركەنت، خوتەن.

ئېمىلەر بولدىكىن ئېپلاس ئاياقتا پاك ۋەتەن،
سەن ئۈچۈن كوزگە كورۇنمەس قانچە قۇربان ئالدىدا.
مەن ئۇ چاغدا سەندىن ئايرىلماقنى كۈتمىگەن،
ئېھتىيات قىلغىن رەقىپتىن دېسە ھەرگىز كۈتمىگەن.

چۈنكى ئىسسىق ۋە سوغۇق ئۇ چاغ بېشىمدىن ئۆتمىگەن،
ئارىما قىلنى ئەپەندى قەۋرىدە ئۇر كۈتمىگەن.
باشقا قامچا تەگمىگەندى يولدا كارۋان ئالدىدا،
ۋا دەرىغا قايسۇ كۈندۇر شۇم رەقىپ باستى ئاياق.

كۈل كەبى نازىنىنلار ئۈستىگە سالدى تاياق،
مەن قۇچاغىمدا تۇرۇپ تارتتىم ئەجەپ دەردى پىراق.
ئېمىتىڭ لەززەتلىرىدىن ئايرىلىپ قالدىم يىراق،
ھۆر تىلەمچىدەك قىسىلدىم كۈزدە خامان ئالدىدا.

ژىغلىدىم شۇندىن بۇيان كۈندۈز - كېچە بېدار بولۇپ،
رەھىمسىز ئوكەيگە قالغان قىز ژىتىمدەك خار بولۇپ.
ھەۋزى كەۋسەرنى كېچى بارمۇ تامچە سۇغا زار بولۇپ،
تارلىشىپ كەتكەن جاھانغا سىغمايىن بىمار بولۇپ.

بوينى باغلانغان موشۇكتەك ساڭدا چاشقان ئالدىدا،
مەيلى مەن بارغۇنچە ژىرتقۇچلۇق بىلەن خەلقىمنى ئال.
مەيلى مەھكۇم بېشىدا قانلىق قىلىچىڭ پارقىراپ،
مەيلى ۋەھشىلىك بىلەن ئادەمچىلىك ئاڭنى يوقات.

ئىنتىقام ئالغىم سېنىڭدىن تا جېنىم تەندە ھايات،
ھېچ قاچان ئادەم يېڭىلمەس ۋەھشى ھايۋان ئالدىدا.
تارت قولۇڭنى ۋەھشى دۈشمەن تېخى جېنىم تېنىمدا،
ئىنشائاللا پات يېقىندا سېنى قىلغۇم تار - مار.

ئەي پەلەك چاپسان يوقال گوزەل يېرىمنى قىلما تار،
سەن قارا زۇلمەتنى يوقاتسام سائادەت تاڭ ئاتار.
كۈن نۇرىن كورسەتمىگەن سەن پەردە ئاسمان ئالدىدا،
مەن بارۇرمەن ئەي نىگارىم سەن ئۈمۈتنى ئۈزمىگىن.

دۈشمىنىڭنى ئۇر پەقەت ھەر كىمگە نە يۈز كۈزمىگىن،
ئالدىنىپ دۈشمەن بىلەن ئەيش - ئىشرەت تۈزمىگىن.
شۇم رەقىپكە بالىلىرىمنىڭ مېۋىسىنى ئۈز كۈزمىگىن،
پات يېقىندا تېپىشارمىز گۈل - گۈلستان ئالدىدا.

بۈگۈن بىز ھورمەتلىك گېزىتخان ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، نىمشېھىت ئارمىيەداموللا، تېيىپجان ئېلىيېۋ، ئابدۇرېھىم ئوتكۈر، ئابدۇكېرىم غوجا، ئوسمانجان ساۋۇت قاتارلىق مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە بولغان شېئىرلىرىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق. بۇ شېئىرلاردا ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرىستاندا گومىنداڭ ئەكسىيەتچى، باسقۇنچى ھوكۈمىتىنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن قىزىل خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ «تورت كىشىلىك گۇرۇھ» دەپ ئاتالغان دەۋرىدىكى خەلقىمىزگە قىلغان زورلۇق - زومبۇلۇق ھەرىكەتلىرىگە قارشى دادىل نارازىلىق بىلدۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇلاردا جاپاكەش، قەھرىمان ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاق كوڭۇل - ساددە خەلقىمىزنىڭ پىغانى، مۇڭ - زارى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

تەھرىرات.

پىغان

تېيىپجان ئېلىيېۋ

تېپۆلغا

سوز ئېچىپ ياغاچلارنىڭ خىسلىتىدىن،
زوخلۇنۇپ ماختاشقاندا تېپۆلغىنى.
كىم بىرسى ئۇنى ياغاچ دېدى،
ئەمەسمىش ياخشى ئەمەس ئېگىلگىنى.

ياق ئۇنىڭ ئېگىلگىنى ئەيىپ ئەمەس،
گەپ شۇندا ئېگىلىشكە بەرداشلىغى.
تارتقىنى زوقىمىزنى شۇكى ئۇنىڭ،
ھەقىقەت تەسۋىرىگە ئوخشىغىنى.

ئابدۇكېرىم غوجا

ھەيكەل

بىر ھەيكەل تۇرۇپتۇ باغدا تىك تەنھا،
ئۈستىدە يېپىنچا قولىدا ياراق.
مەن ئۇنى تونىتتىم، تونامىدى ئۇ،
چۈنكى ئۇ ئېگىزدە مەن پەستە يىراق.

ئىككىمىز ئۇچراشقان يادا باققاندا،
دەل موشۇ مەيداندا كېرىپ كەڭ قۇچاق.
بۈگۈن ئۇ ئوتۇپتۇ تورگە بىر ئوزى،
مەن پەستە قاپتىمەن چاققاندا ياقاق.

ئايرىلماس قوشماق بىز دېگىنى قېنى؟
ئەجابا ئۇنتۇغاق بوپ قالدى قانداق.
مىڭ ئەپسۇس ئىچىدە تۇرىمەن ئويدا،
كوزۇمدىن ئوت يېنىپ دىلىمدا پىراق.

ئــارســلان

پىغان

نېتەي زېرىكتىم، بۇ مىسكىن قۇللۇقتىن،
قۇمدەك ساناقسىز ئازاپتىن شۇملۇقتىن.
يارىم ئېپ كەلگىن سەن ماڭا بىر ئېكەك،
راسلا تۇلپارنى قۇتقازسۇن قۇللۇقتىن.

جەڭگە بارايلى مەگستىمەي توھمەتنى،
جەڭگاھ ئايرىيدۇ مەرتنى ھەم نامەرتنى.
رەقىپ كۈتمىسۇن مېنىڭدىن يالۋۇرۇش،
نومۇس، ساتقۇنلار ئالدىدا ئاھ ئۇرۇش.

ئانا زېمىنغا قان توكۇش مەن ئۈچۈن،
ۋىجدان شامىنى مەڭگۈ نۇر ياندۇرۇش.
خورلۇق تارتقۇچە ھور قانچە پۇتىمدا،
ئولسەم جەڭچىدەك ئولەي جەڭ ئوتىدا.

ئولەي، ئولەيلى ھەقىقەت يولىدا،
ياشار مۇڭمىز زېمىنىنىڭ مۇڭىدا.
چاقنار شەبنەمگە ئايلىنىپ سۇزۇك ياش،
ئاخىر پارلىغان كۇمۇش تاڭ نۇرىدا.

مەغرۇر بۇ ئولۇم ئويغىتار قەھرىنى،
قوزغاپ ۋەتەننىڭ قايغۇلۇق قەھرىنى.
لېكىن كەلمىدىڭ بەرمىدىڭ ھەم جاۋاپ،
تالدى كوزلىرىم يولۇڭغا كوپ قاراپ.

سەۋرىم كۈتكەندە كورۇندۇڭ بارخاندا،
ناخشاڭ زارىن قاندا قان تامچىلاپ.
ئوينا كەچكىنۇر سورەرگەن كىشەندە،
كولەر زوقلىنىپ پايلاقچى چۇشەندە.

كەتتىم، يۇتتى ھەم سايەڭدە گوندىپاي،
ئوتتى قايغۇلۇق ئويقۇدا ھەممە جان.
سويگۇ ئىنتىقام ئوينىدى كوكسۇمدە،
كوككە ئورلىسەم قېشىمدا ئەگىم ئاي.
ناخشاڭ كەلگەندە دات چېكىپ ژىراقتىن،
ئاقتى ژۇرۇگۇم ئېزىلىپ پىراقتىن.

ئوسمانجان ساۋۇت

ژۇرۇگۇمنى تۇتمەن ساڭا

بەختى يار ئوغلۇڭ مەن پەقەت ساڭا خاس،
سەن مېنى بىر ئۇيۇل زەر ھەل دەپ سانا.
بەرگىنىڭ مەن قەدرىڭ مەن ۋەسلىڭگە تۇتاش،
كورستەي ژۇرىكىم قولۇمدا مانا.
سەن ئۈچۈن جوش ئۇرغان قايناق ئەقىدەم،
زېھنىمنى ئۇشلايدۇ بولىمەن دانا.
ياشايمەن سويگۇ ۋە پەخىر ئىلكىدە،
خىسلىتىم سويگۇمگە سەن بولدۇڭ ئانا.
ژۇرۇگۇم قولۇمدا تۇتىمەن ساڭا،
ئانا يەر بىر ئېسىل ئالەم سەن ماڭا.
سايىدەك خىياللار قوزغىغان ھەۋەس،
بىر قىيا قارىسا گەر مېنى ياتقا.
بىقارار جاپالار سەۋرىنى يېڭىپ،
قىستىسا ئوكۇنۇش نامى پەرياتقا.
گوزەلگە قارىسام تەئەججۇپ ئىچرە،
زەرنى باس ئەجنەبى ياكى سەيياھقا.
قۇيۇلغاي كوزلۇرۇم بولۇپ گۇناھكار،
ئىنسانلىق سۇيىتىم چىقسۇن بەرباتقا.
ژۇرۇگۇم قولۇمدا، تۇتىمەن ساڭا،
ئانا يەر بىر ئېسىل ئالەم سەن ماڭا.
چېگىرىسىز ئويۇمنىڭ چېگىسى تولا،
غەيرى ئوي ئورۇلسا بولارمۇ تالقان.
ئېزىتقۇ جىلۋىلەر ئۇزگەن ئوقلارغا،
سەن بەرگەن مۇھەببەت بولدى قالقان.
بەلگۇسىز پۇتكۇچى ئولۇمگە بەلگە،
سېنىڭدە ئاققان تەر قاپارغان ئالقان.
سەندىكى ھەر قانغا پۇتۇلگەن بەختىم،
ھاياتى تۇرلارنى ۋەسلىگە تامغان.
ژۇرۇگۇم قولۇمدا تۇتىمەن ساڭا،
ئانا يەر بىر ئېسىل ئالەم سەن ماڭا.
تاج - تىللا بىر قىلىپ ئېگەلمەس مېنى،
ئومرۇمنىڭ ۋەزنى ھەم جىلاسى سەندە.
قۇللۇقنى سوكسەممۇ قار قاپقارىلا،
قۇلۇڭ مەن ئەبەدىي بىر ساڭا بەندە.
تەبەسسۇم تارتتاي يۇلتۇزلارغا مەن،
يالاڭگۇل كەپىمەن قىلىمەن كەندە.
نەپىسىم ئايرىلماس ئېپار ھاۋاڭدىن،
دېمەككە تاغدەك زور قۇدرەت بار مەندە.
ژۇرۇگۇم قولۇمدا تۇتىمەن ساڭا،
ئانا يەر بىر ئېسىل ئالەم سەن ماڭا.
بەخت ئۈچۈن مىزان بار ھەركىمدە تەغدىر،
بۇ چېكىش مىڭ پۇتاق تالاي خىل دەرەق.
ئىش رىتىمدە ئولچەيدۇ بەزىلەر ئۇنى،
بەختىم قېپ قېلىپ ئاسمانچە ژىراق.
بەزىلەر دەيدۇكى بەخت دېگەن شۇ،
ئايىنىمۇ لەت قىلغان ئاي تەن سىياق.
ئالەمنىڭ ھېكمىتى ئالەمنى ئېمىش،
ئۇزگىنى تاڭلايغا تاشلايدۇ قىيا.
مەن دەيمەن بەخت سېنىڭ ۋەسلىڭنى،
ئىشقىمنى تاۋلايدۇ سەن سالغان پىراق.
بەختتۇر كېچىلەر باسقاندا سېنى،
جىسمىڭنى پىلىك قىپ ياندۇرسام چىراق.
ژۇرۇگۇم قولۇمدا تۇتىمەن ساڭا،
ئانا يەر بىر ئېسىل ئالەم سەن ماڭا.

ئابدۇرېھىم ئوتكۈر

ئىز

ياش ئېدۇق ئۇززۇن سەپەرگە ئاتلىنىپ ماڭغاندا بىز،
ئەمدى ئاتقا منگىدەك بوپ قالدى ئەينە ئەۋرىمىز.
ئاز ئېدۇق مۇشكۇل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز،
ئەمدى چوڭ كارۋان ئاتالدۇق قالدۇرۇپ چوللەردە ئىز.
قالدى ئىز چوللەر ئارا، گاھى داۋانلاردا يەنە،
قالدى نى - نى ئارسلانلار دەشتى چولدە قەبرىسىز.
قەبرىسىز قالدى دېمەڭ، يۇلغۇن قىزارغان دالادا،
گۈل چېچەككە پۇركىنۇر، تاڭنا باھاردا قەبرىمىز.
قالدى ئىز، قالدى مەنزىل، قالدى ئۇزاقتا ھەممىسى،
چىقسا بوران كوچسە قۇملار ھەم كومۇلمەس ئىزىمىز.
توختىماس كارۋان يولىدىن گەرچە ئاتلار بەك ئورۇق،
تاپقۇسى ھېچ بولمىسا، بۇ ئىزنى بىر كۈن ئەۋرىمىز، يا ئەۋرىمىز.

ئابدۇرېھىم ئابدۇللا

سۇنۇق قىلىچ

ئالدىمدا بىر سۇنۇق قىلىچ ياتىدۇ،
بىلمەيمەن قايسۇ زاماندىن.
قىلىچنىڭ يېرىمى تۇپراق ئاستىدا،
يېرىمى ئالماستەك تۇرىدۇ چاقناپ.
بۇ قەدىم جەڭلەرنىڭ يالدامىسىنى،
ھاياجان ئىلكىدە ئالدىم ئاۋايلاپ.
تىترىدى قوللۇرۇم، تونىدى ژۇرەك،
ھىلال ئاي ئەگمىسىدەك ئەگرى قىلىچنى.
زاتىمنىڭ ھىدلىرى كەلدى كوپۇلدەپ،
بىلمىدىم قاي ھالدا نەپەس ئېلىشنى.
قىلىچنىڭ بىسىدا قىزياش جىلۋىسى،
بالقىدى ئىپتىخار بالقىدى زەررۇ.
جاراڭلاپ سۇنغاچقا جەڭدە ئارمانىسىز،
سۇزۇك سۇنۇغىدا كۈلىدۇغۇ روھ.
تاۋلانغان بۇ قىلىچ ئېگىلمەس بولۇپ،
جەسۇرلار ۋەتىنىنىڭ ئوچاقلىرىدا.
قەسەم سۇيى ئىچكەن چىقىپ ئوچاقتىن،
ئاھۇ كوز مەددەتكەر بۇلاقلىرىدىن.
كەلتۇرگەن قىلىچنى بۇ تىك داۋانغا،
ۋەتەننىڭ سويگىسى جەڭلەرگە چىللاپ.
سۇنغان چېغىدىمۇ رىشتى ئۇززۇلمەي،
تەۋەررۇك تۇپراقنى ئاپتۇ قۇچاغلاپ.
ئويلۇدۇم شۇنداقمۇ قىلىچلار باركەن،
بىر قېتىم قىنىدىن چىقالمايدىغان.
باسسا ياۋ پاسكىنا ئاياق،
قىساس قەھرى بىلەن چاقنىمايدىغان.
خىيالچان تىكىلدىم سۇنۇق قىلىچقا،
ئەينەكتەك تىنىقىدىن كورۇندى جەڭگاھ.
بۇ قىلىچ شىر سۇپەت بىر ئەر قولىدا،
دۈشمەنگە ۋەيلۇندىن بەرمەكتە ئەگا.
چىقىمدۇ شىۋىرغان ئوق ئۇزى سادا،
ئۇنۇتتىڭ زەربىدە قالغان قالتىرار.
تەككەندە گەزلەشكەن ھەر بىر قىلىچقا،
بۇ قىلىچ بىسىدىن چاقماق يالتىرار.
ئاھ قىسمەت! جەڭ ئارا سۇندى ئۇ قىلىچ،
جەڭگاھنى لەرزىگە سالدى شۇ سادا.
تاغلاردىن - تاغلارغا ئورۇلدى ئەكسى،
ھەر تاغدا بىر قىلىچ سۇنغاندەك بۈگۈن.
قۇياشمۇ قارايدى سۇنغاندا قىلىچ،
زەپەرنىڭ يۈزىگە تارتىلدى نىقاپ.
باتۇر ئات ئۈستىدىن غۇلىدى باشىمىز،
كىشنىدى دۇلدۇلى زارلىق چىرقىراپ.
قېنى ئۇ باھادىر، قارىدىم كوككە،
قېنى ئۇ قىلىچقا مۇناسىپ ئەر دەپ.
قۇياشتىن، نۇرلاردىن ئىزدىدىم ئۇنى،
ئۇنىڭدەك ئوغلاننى يۇرتمايدۇ يەر دەپ.
قېرى يا قىياغا ئايلىنىپتۇ ئۇ،
قىلىچنىڭ دەستىسى قاپتۇ ئىلكىدە.
تەنتەنە قىلمىدۇ ئەرلىك تەسۋىرى،
مەرمەردەك يالتىراپ تۇرغان چېھرىدە.
شېھىتنىڭ بويىنىدىن تەپچىگەن قانلار،
دەرياغا ياقۇتتەك چۇشەر تامچىلار.
ئوقچىدى يۈزۈمگە دەريانىڭ سۇيى،
بىلدىمكى ئۇ مېنى ئويغا قاچۇرار.

يۇسۇپجان ئەخمىدى

زېمىن قەسىدىسى

ئەي سەن تاغلار غادايمىغىن بەس،
زېمىن ئۇلۇق، زېمىن مۇقەددەس.
ئوز ئوقىدا ئايلانسا زېمىن،
ئايلانماستا ھەددىڭ ئون ئەمەس.
يامان بولساڭ تەكەببۇر تاغلار،
مۇئەللەقتە تۇرۇپ باق بىر پەس.
تۇرالمايسەن ھامان ئاستىڭدا،
نارمۇ قايناپ تۇرار بۇ پەقەت.
بېشىڭ كوككە تاقاشماس ئېدى،
گەر تۇرمىسا زېمىن كوتىرىپ.
ئېغىرىڭنى كوتەرگەن زېمىن،
ئېتەلمەسمۇ سېنى چوكۇرۇپ.

مەھەممەت ئېلى زۇنۇن

چالا تەككەن ئوق

ۋا دەرىخا، ئوقنى تەككۈزدۇق چالا،
شۇ تۇپەيلى باغرىمىز قانلىق يارا.
قامچا كالتەك ئاستىدا قالدۇق يەنە،
قوش بىلەن سورەمگە مەھكۇم ئۇن سالا.
قەھرىمىزدىن ئوت چېچىلدى قانچە رەت،
قىپ - قىزىل يانغىنغا چومدى تاغ - دالا.
كويمىدى يانغىندا سىرتماق نە ئۈچۈن،
نە ئۈچۈن بىز بۇ بالاغا مۇپتالا.
ئەندى بىلسەك ئوقنى تەككۈزدۇق چالا،
ھەممىدىن بەتتەر ئېكەن سۇلھى سالا.
ۋا دەرىخا ئوقنى تەككۈزدۇق چالا،
ھەممىدىن يامان ئېكەن سۇلھى سالا.

تەخمىن

كۇتۇلمىگەن قەدەم

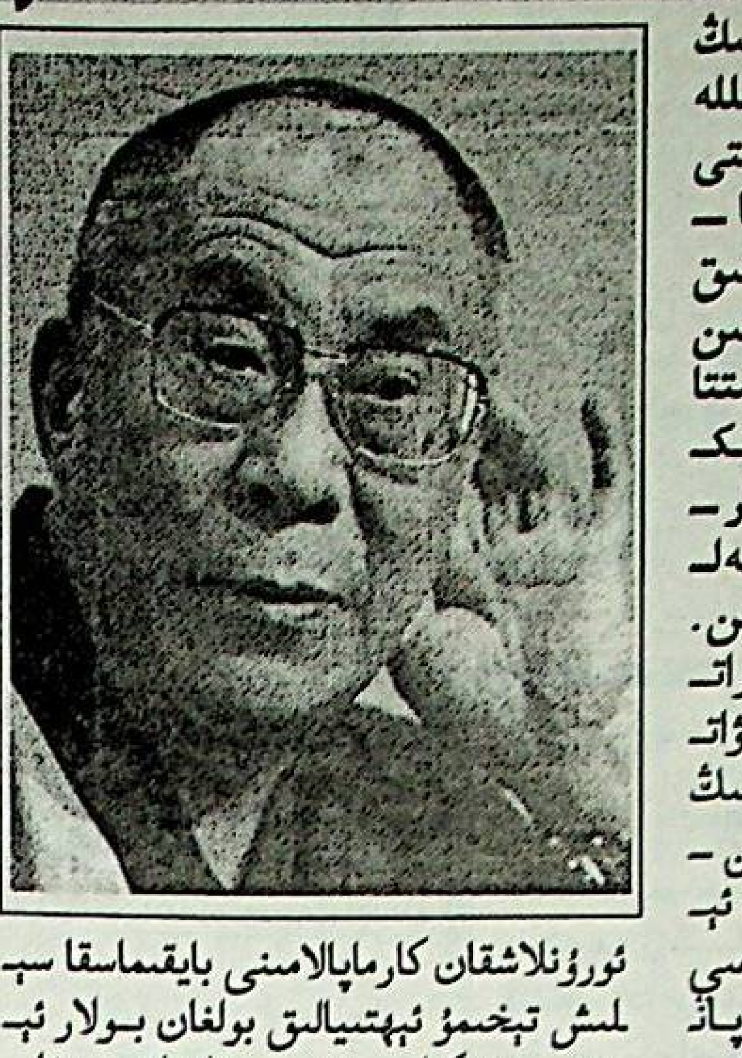

هىندستان ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ كارمايا لاماغا باش پانا بىلەن بىللە قاچاق ستاتۇسىنى بەرگەنلىكى غەلىتى كورۈنىدۇ. هىندستاننىڭ ئۆزى گۇجارات ئۆلكىسىدە يۈز بەرگەن قاتتىق يەر تەۋرەشتىن كېيىنكى دەھشەتتىن ئەندىلا ھوشىغا كەلگەندەك بىر ۋاقىتتا تاشلانغان بۇ قەدەم تېخىمۇ چۈشىنىكسىز كورۈنىدۇ، چۈنكى ئۇ خوشنىلارنىڭ بىرى - خىتاينىڭ ئەتىمالىم سەلبىي ئىنكاسىنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن.

كارمايا لاما - بېيجىندىمۇ ۋە مۇھاجىراتتىكى ھوكۇمەت خىزمىتىنى ئورۇنلاۋاتقان دالاي لاما دائىرىلىرىدىمۇ تىبەتنىڭ بۇددىزم ئالىي دائىرىدىكى بىردىن - بىر ئالىي روھانىي شەخس سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىنغان ئىدى. ئۇ تىبەت روھىي رەھبەرلىرىنىڭ ئىچىدە دالاي لاما ۋە پانچېن لامىدىن كېيىنكى ئۈچىنچى شەخس بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭ 1999 - ژىلى خىتاي قارىمىغىدىكى تىبەتتىن ھىندستانغا - دالاي لامىنىڭ قارارگاھىغا قېچىشى - بېجىن ئۈچۈن ھەقىقىي كاچاتتا ئۇرغانلىق بولغان ئىدى. كارماپالاما ئاخىرقى ۋاقىتلارغىچە ھىندستاندا ھوقۇقسىز تۇرغان ئىدى، چۈنكى ئۇنىڭ ھىندستان تەۋەسىدە بولۇشىنىڭ ھەر قانداق رەسمىي ستاتۇسىنى قانچىلىك دەرىجىدە بولمىسۇن ئېتىراپ قىلىش خوشنىنىڭ جاۋاپ ئىنكاسىنى پەيدا قىلاتتى. دالاي لامىنىڭ ئاپپاراتىدا، دەپ خەۋەر قىلىدۇ بى - بى - سى. ھىندستان ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ قارارىنى تەبرىكلىدى. دالاي لامىنىڭ دىنىي ئىشلار ۋە مەدەنىيەت بويىچە مەسلىھەتچىسى تاشى ۋاڭدى تىبەت لىدېرلىرى ھىندستاننىڭ ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدىن نەق ئەينە شۇنداق قەدەم تاشلايدىغانلىقىنى كۈتكەنلىكىنى تەكىتلىدى. ئانگلىيە ئاگېنتلىقى شەرھلىگۈچىلىرى بۇ مۇئامماغا مۇناسىۋەتلىك «ھىندستاننىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئېھتىياتلىق سىياسىتى» توغرىلىق ئاتاپ ئۆتتى. ئېھتىمال، بۇ مەسىلىدە مەۋجۇت ئەھۋالنى ئۆزگەرتمەي داۋاملاشتۇرۇش ۋە دارامسالىدىكى (دالاي لامىنىڭ قارارگاھى ئورۇنلاشقان جاي) موناستىرلارنىڭ بىرىگە ئورۇنلاشقان كارماپالامىنى بايقىماسقا سېلىش تېخىمۇ ئېھتىيالىق بولغان بولار ئىدى، يەنە كېلىپ ئۇ ھېچ قانداق ئىغۋاگەرلىك بىلدۈرۈشلەرنىمۇ قىلىۋاتقىنى يوق.

ئېيتماقچى، دېھلى بىلەن بېيجىننىڭ مۇناسىۋەتلىرى ئانچىمۇ ماختىنغىدەك ئەمەس. دالاي لاما مەمۇرىيىتىنىڭ ھىندستانغا ئورۇنلىشىش فاكتىنىڭ ئۆزى خخج نىڭ نارازى بولۇشى ئۈچۈن باھانە بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. تىبەت لىدېرىنىڭ تامامەن كۆرەشنىڭ تېچلىق ئۇسۇللىرىغا سادىق بولۇشىغا قارىماي، بەربىر ئۇزلىرى ئۈچۈن ئېغىر بولغان مەملىكەتنىڭ تەۋەلىك پۈتۈنلۈكى مۇئامماسىنى قوغداۋاتقان خىتاي رەھبەرلىگىدە بىر خىل ھىس - تۇيغۇلارنى پەيدا قىلىدۇ. تەيۋەن بىلەن بولغان تالاشنىڭ ھەل قىلىنمىغانلىقىنى،شۇنداقلا مەملىكەتنىڭ يەنە بىر رايونى - شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىغا نىسبەتەن خېلە جىددىي كوكۈل بولۇنۇۋاتقانلىقىنى ھېساپقا ئالغاندا، ئازىراق بولسىمۇ تىبەت سېپاراتچىلىرىنى (مۇستەقىلچىلىرىنى دەپ ئوقۇڭ - تەرجىماندىن) قوللاش، خىتاينى تەشۋىشلىنىشكە مەجبۇرلايدۇ. ئېيتماقچى، بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا،نەق ئەينە شۇ تىبەتتىن كەلگەنلەردىن ھىندستان ئارمىيەسى تەرىپىدىن كىمالاي تاغلىرىدىكى خىتاينىڭ راكېتا ئېتىش ئۇستانوۋكىلىرىنى يوقىتىشقا قارىتىلغان بۇزغۇنچىلار ئوترەدلىرى شەكىللەندۈرۈلمەكتە. رېگىوندا يادرو قۇرالىنىڭ بولۇشى يېنىۋاتقان ۋە يېرۇ شۇرۇن توقۇنۇش ۋەزىيىتىنى تېخىمۇ كۆچەيتمەكتە. خ خ ج بىلەن بېۋاستە چېگرىداش كەشمىر مۇئەمماسى ئەينە شۇنداق توقۇنۇشلۇق ۋەزىيەتنىڭ بىرىدۇر. جامۇ ۋە كەشمىر شتاتلىرىنى نازارەت قىلىدىغان ھىندستان ھەربىي ھاۋا كۈچلىرى ئورۇنلاشقان گۇجارات شتاتى قاتتىق يەر تەۋرەشتىن جىددىي زىيانغا ئۇچرىغاندىن كېيىن، بۇ يەردە (جامۇ، كەشمىردە) سېپاراتچىلارنىڭ پائالىيىتى ئاكتىپلاشتى.ئەگەر دېھلى پاكىستاننى مۇسۇلمان ئىسيانچىلىرىغا ياردەم بەرگەنلىكىدە ئەيىپلەۋاتقانلىقىنى ھېساپقا ئالىدىغان بولساق، خخجمۇ بۇ رېگىوندا ھىندستانغا زىيان يەتكۈزۈش مەخسىتى بىلەن بەزى بىر قەدەملەرنى تاشلىشى مۇمكىن، دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ. خىتاينىڭ بۇ رېگىوندا ئاۋغانىستاننى س س س ر بېسىۋالغان مەزگىلدىن تارتىپ ۋۈرگۈزگەن ئاكتىپ سىياسىتى ياخشى مەلۇم. بۇ رېگىوندىكى دولەتلەرنىڭ مۇناسىۋەتلىرىدە شۇنچىلىك چوڭ زىددىيەتلەر بىلەن توقۇنۇشلارنىڭ مەۋجۇت بولۇشى، يېقىندا يادرو قۇرالىنى سىناق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىلگىرى قويۇلغان چەكلىمىلەرگە قارىماي ۋاشىنگتوننىڭ دېھلىغا ھەربىي ۋۇكىلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىشنى قارار قىلىشى،تەسەددىپىي ئەمەس، دەپ پەرەز قىلىشنى پەيدا قىلىدۇ. ئاۋغانىستاندىكى 1979 - 89 - ژىللاردىكى ئۇرۇش ئاياقلاشقاندىن كېيىنكى دەۋردە بايقالغان ئا ق ش بىلەن پاكىستان ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەردىكى سوغاقچىلىق، ئەتىمالىم، ئامېرىكا - ھىندستان ھەمكارلىقىنىڭ كولەمىگە ۋە مەخسەتلىرىگە تەسىر يەتكۈزگەن بولسا كېرەك. توغرا، ئىمىشكە خىتاينى چەكلەش ئۈچۈن مۇنداق تامامەن ماس كەلمەيدىغان پەيت تاللاۋېلىنغانلىقى، بەرى - بىر چۈشىنىكسىز. ئەتىمالىم، بۇ يەردە سوز بۈرۈنقى، ئالدىن - ئالا تۈزۈپ قويۇلغان پىلان توغرىلىق بولۇۋاتسا كېرەك. ياكى بولمىسا، ھىندستاننىڭ مىگراتسىيە مەھكىمىلىرى باشقا ئىجرائىي مەھكىمىلەردىن شۇنچىلىك مۇستەقىلكى، ئۇلار ھەتتا مەملىكەتتىكى ئەھۋال بىلەنمۇ ھېساپلاشمايدۇ.

ماسۇد ئالىموۋ.
«دېلوۋايا نېدېليا» گېزىتىدىن.

روسسىيەنى «قارا تىزىمغا» كىرگۈزۈشتى، ئەندى بىن لادىن بولسا ئۇنىڭدا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ

ئا ق ش مەركىزى رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ ئا ق ش يېقىنقى ۋاقىتلار ئىچىدە دۇچ كېلىشى مۇمكىن بولغان گلوبال خوۋۇپلار مۇئاممىسىغا خوۋۇپ تۇغدۇرۇش مۇمكىن بولغان «ئىشەنچىسىز» ئەللەرنىڭ تىزىمى كەلتۈرۈلگەن.مەزكۇر تىزىمغا روسسىيەمۇ كىرگەن، چۈنكى، ئا ق ش مەركىزى رازۋېدكا باشقارمىسى دىرېكتورىنىڭ پىكرىچە، پۇتىن دەۋرىدىكى ئۇنىڭ كېلەچىكى ھازىرچە يېتەرلىك دەرىجىدە قاراڭغۇ كورۇنمەكتە. ئاق ش تا شۇنىڭغا شۇبھە قىلمايدۇكى، روسسىيە سوۋېت دەۋرىنىڭ بەزى بىر خۇسۇسىيەتلىرىنى، شۇ جۈملىدىن ئۇنىڭ ھەربىي قۇدرىتىنى ۋە سىياسىي تەسىرىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشنى خالايدۇ، دەپ خەۋەر قىلىدۇ ن ت ۋ تېلېكانالى. روسسىيەنىڭ خىتاي بىلەن بولغان ئالاقىلىرى ۋە باشقا ئامىللار... ئامېرىكىلىقلارنى ناھايىتى جىددىي تەشۋىشلەندۈرمەكتە. روسسىيە قۇراللىنى ئاساسىي ئىمپورت قىلغۇچىلار خ خ ج بىلەن ھىندستان بولدى. ئامېرىكىنىڭ ئېتىراز بىلدۈرۈشىگە قارىماي، ئىران روسسىيە قۇرالىنى ئۈچۈن يەنە بىر ئىستىقباللىق بازارغا ئايلىنىشى مۇمكىن. بى - بى - سى ئاگېنتلىغىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، ئۆتكەن ژىلى نويابىرنىڭ ئاخىرىدا موسكۋا ۋاشىنگتونغا بەش ژىلدىن بۇيان كۆچكە ئىگە بولغان ئىرانغا ئادەتتىكى قۇراللارنى سېتىشقا ياساق سېلىشنى مەنئى قىلىش قارارى توغرىلىق خەۋەر قىلغان. دۇنياۋىي قۇرال ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ 50 پائىزىغا يېقىنى ئاق ش نىڭ ئۈلۈشىگە توغرا كېلىدۇ. روسسىيەنىڭ دۇنياۋىي قۇرال - ياراق بازىرىدىكى ئۈلۈشى 10 - 12 پائىزدىن ئاشمايدۇ ۋە خىتاي بىلەن ھىندستاننىڭ چەكلىك بىيۇدژېتلىرى بەدىلىگە ئۇنىڭ خېلە ئۇسۇپ كېتىشى ناتايىن، دەپ يازىدۇ «ن ۋ ئو».

ن س ن ئاگېنتلىغى.

خىتايدا ھەر بەشىنچى گودەك قوغۇشۇن بىلەن زەھەرلەنگەن

ئەھۋالغا قارىغاندا، خىتايدا ياشايدىغان ھەر بەشىنچى گودەك قوغۇشۇننىڭ دائىمىي زەھەرلىك تەسىرىگە مۇپتىلا بولماقتا. خىتاينىڭ ھەر خىل جايلىرىدىن كەلگەن باللارنىڭ قېنىنى تەكشۈرگەن شاڭگاڭ ئالىملىرى ئەينە شۇنداق خۇلاسىغا كەلگەن.

تەتقىقات جەريانىدا ئۇز ئاتا - ئانىلىرى بىلەن شاڭگاڭغا كوچۈپ كەلگەن بىر ياشتىن 17 ياشقىچە بولغان 457 باللىنىڭ قېنى تەكشۈرۈلگەن. مەلىكە مارگارېت نامىدىكى ئاغرىقخانا مۇتەخەسسىلىرى تەرىپىدىن تەكشۈرۈلگەن باللارنىڭ 18 پائىزىنىڭ قان تەركىۋىدە قوغۇشۇن مىقدارىنىڭ ناھايىتى ژۇقۇرى ئىكەنلىگى بايقالغان. بارلىق ئانالىزلار باللار كېلىپ ئىككى ھەپتە داۋامىدا ئېلىنغان.

ئالىملارنىڭ پىكرىچە، قوغۇشۇننىڭ ئورگانىزمغا كېلىشىنىڭ ئاساسىي مەنبەلىرى، زەھەرلەنگەن سۇ ۋە ئەنئەنەۋىي تىببىي دورىلىرى بولغان، ئۇلاردا كوپ قېتىم ئېغىر مېتاللار تېپىلغان ئىدى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، سۈپىتى ناچار ئويۇنچۇقلار، تاماق تەييارلاش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان بېنزىن ھولىرى، باللار ئوينايدىغان مەيدانلارنىڭ پاسكىنىلىغى ۋە سانائەت كارخانىلىرى ئەتراپىدىكى ھاۋا مەلۇم رول ئوينىغان.

خىتايدا ئادەملەرنىڭ قوغۇشۇن بىلەن زەھەرلىنىشلىرى ھەققىدىكى مەلۇماتلار بىر نەچچە قېتىم كەلگەن، لېكىن ئۇلار ئاساسىي جەھەتتىن بېجىن بىلەن شاڭخەيگە تەئەللۇق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شاڭگاڭغا ئۇرغۇن كوچۈپ كېلىۋاتقان خىتاينىڭ جەنۇبىي قىسمىدىمۇ خۇددى شۇنداق ۋەزىيەت قېلىپلىشىۋاتقانلىغى مەلۇم ئەمەس ئىدى.

كوچۈپ كەلگەندىن كېيىنكى ئىككى - ئۈچ ئايدىن كېيىن باللارنى تەكرار تەكشۈرۈشتىن ئوتكۈزگەن بارلىق ھادىسىلەردە دېگىدەك، ئۇلارنىڭ قېنىدىكى قوغۇشۇن تەركىۋى نورماللاشقان. توغرا، تەكرار تەكشۈرۈشكە باللار تولۇق كەلمىگەن.

موسكۋا بىلەن بېجىننىڭ ئا ق ش تا ئۇمۇمىي شپىيونلىرى بولىدۇ

ھەربىي ساھادىكى روسسىيە - خىتاي ئالاقىلىرى سۈپەت جەھەتتىن يېڭى دەرىجىگە كوتىرىلمەكتە.

خ خ ج مەركىزىي ھەربىي كېڭىشى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى گېنېرال - پولكوۋنىك جاڭ ۋاننيانىنىڭ روسسىيە فېدېراتسىيەسىگە ئىش بابىدىكى سەپىرى نەتىجىسىدە ئا ق ش بويىچە رازۋېدكا ئەخباراتىنى مۇنتىزىم رەۋىشتە ئالماشتۇرۇشنى باشلاشنىڭ زورۇرىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك روسسىيە تەرەپ بىلەن مەۋقەنى كېلىشىش مۇمكىن بولدى.

بۇ يەردە سوز بىرىنچى نوۋەتتە خ خ ج بىلەن روسسىيە مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرى بىلىدىغان ئامېرىكىنىڭ ستراتېگىيەلىك ۋە ستراتېگىيەلىك ئەمەس راكېتىغا قارشى مۇداپىئە مۇئامماسى بويىچە ماتېرىياللار توغرىلىق كېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، بېجىن موسكۋادىن ۋاشىنگتون بىلەن تەيۋەن ئوتتۇرىسىدىكى ھەربىي ۋە ھەربىي - تېخنىكىلىق ئالاقىلار توغرىلىق ئەخبارات ئېلىشقا، شۇنداقلا روسسىيە كائىنات فوتورازۋېدكىسىنىڭ تەيۋەن تەۋەسىدىكى بىر قاتار ستراتېگىيەلىك ئوبيېكتلار توغرىلىق ماتېرىياللارغا ئىگە بولۇشقا ناھايىتى مەنپىيەتدار.

ئەگەر بۇ خىلدىكى ھەمكارلىق رېئاللىققا ئايلانسا،ئۇ چاغدا ھەر ئىككى تەرەپ بىرىگە ناھايىتى پايدىلىق بولغان بولار ئىدى. روسسىيە مەركىزىي يېرىم شارىدىكى ئەڭ چوڭ (كۇبابېك لۇردېس دېگەن جايدىكى) مەركىزىي ئېلېكترونلۇق رازۋېدكىسىغا ئىگە، ئۇ ئا ق ش بويىچە ئېلىنىدىغان بارلىق رازۋېدكا ئەخباراتىنىڭ 75 پائىزىغا يېقىنىنى بېرىدۇ. خىتاينىڭ ئوز نوۋىتىدە، قوشما شتاتلاردا ئىلىپ بېرىلىۋاتقان يادرو ۋە لازېر قۇراللىرىنى، شۇنداقلا، يېڭى فىزىكىلىق پرىنسىپلارغا ئاساسلانغان قۇراللارنى كەشىپ قىلىش ساھاسىدىكى ئىلغار كەشپىياتلارغا ئىگە بولۇش ئىختىدارى بار. ئەمەلىياتتا ئامېرىكىنىڭ بارلىق چوڭ ئىلمىي - تەتقىقات مەركەزلىرىدە ئېتنىك خىتايلار ئارىسىدا ئاگېنتلىرىنىڭ بولۇشى خ خ ج دا مۇنداق ئىمكانىيەتنى پەيدا قىلدى.

نەق ئەينە شۇنىڭ نەتىجىسىدە خىتاي رازۋېدكىسى ئوز ۋاقتىدا ئا ق ش تا بىر قاتار ئەڭ زامانىۋىي يادرو قۇراللىرىنى، شۇ جۈملىدىن نېيترون بومبىسى ۋە ئادەتتىن تاشقىرى كىچىك يادرو پارتلاش قۇرۇلمىلىرى تېخنولوگىيەسىنى (ئادەتتىكى سۇمكىچىلىك) ئوغرىلاش مۇمكىن بولغان.

ئا پ ن.

مۇھىم ئېقىم مەسىلىلىرى

پاكىستان ھىندستاننى تالىپلار بىلەن تەھدىتلەشتۈردى

پاكىستان ھەربىي مەمۇرىيىتىنىڭ رەھبىرى گېنېرال پېرۋېز مۇشارراق خەلىق ئارا بىرلەشمىنى ئاۋغانىستاندىكى تالىپلار ھوكۈمىتىنى ئېتىراپ قىلىشقا چاقىردى.«نوۋوستى» روسسىيە ئەخبارات ئاگېنتلىغىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، پېرۋېز مۇشارراق ئەپيۇن ئوستۇرۇشكە، دىنىي ئېكستېرېمىزمنىڭ تارقىلىشىغا قارشى چىقىۋاتقان ۋە ئاياللارغا بىلىم بېرىشنى جارىي قىلىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقان تالىپلارنىڭ سىياسىتىدە ئىجابىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ يۈز بېرىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىۋاتقانلىغىنى تەكىتلىگەن. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، گېنېرال شۇنداقلا ئەمەلىياتتا ئاۋغانىستاننىڭ تولۇق تالىپلار نازارىتى ئاستىدا تۇرۇۋاتقانلىغىنى ئەسلىتىپ ئوتكەن. ئەندى پاكىستان بولسا غەرىپتە ۋەزىيىتى تۇراقسىز ئاۋغانىستاننىڭ ۋە بۇنىڭغا قوشۇمچە شەرىقتە ھىندستاندىن خوۋۇپنىڭ بولۇشىغا يول قويۇش مۇمكىن ئەمەس. ئۇ شۇنداقلا پاكىستاندا خەلىق ئارا تېررورىست ئۇساما بىن لادىن ئۇستىدىن مۇسۇلمان نەزەرىيەچى ئەقەئىدلىرىنىڭ سوت ژۈرگۈزۈشىنى تەلەپ قىلغان، شۇنداقلا تالىپلارنىڭ بۇ ئىدىيەنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەۋاتقانلىغىنى تەكىتلىگەن. موشۇ ژىلىنىڭ بېشىدىن باشلاپ پاكىستان خەلىق ئارا بىرلەشمە تەرىپىدىن تالىپلارنىڭ ئېتىراپ قىلىنىشى ئۈچۈن ئاكتىپ ھەرىكەت قىلماقتا. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئامېرىكا رازۋېدكىسىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن تەييارلانغان «2015 - ژىلىغىچە بولغان دەۋردىكى ئالەمشۇمۇل تېندېنسىيەلەر» ناملىق دوكلادتا 15 ژىلدىن كېيىن ھىندستان، روسسىيە فېدېراتسىيەسى ۋە خىتاي يېڭى گېوستراتېگىيەلىك ئىتتىپاق تۈزىدىغانلىغى ئېيتىلغان. جۈملىدىن ھىندستان «ئالىي رېگىونال دولەت» رولىدا مەيدانغا چىقىدۇ، ئەندى پاكىستان بولسا، تېخىمۇ تارقاق، يالغۇز قالدۇرۇلغان ۋە خەلىق ئارا مالىيە ياردىمىگە بېقىندى» دولەتكە ئايلىنىدۇ.

ن س ن ئاگېنتلىغى.

بىرلىرى ئاللانىڭ ئەلچىسى مۇھەممەدكە، بىرلىرى ئىساغا، ئەندى بىرلىرى بولسا ھېچ نەرسىگە ئىشەنمەيدۇ

كودا ئەخبارات ئاگېنتلىغىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا ئوكسفوردتا نەشر قىلىنغان ئاخىرقى «خرىستانلىقنىڭ دۇنياۋىي قامۇسى» دۇنيادا ئاساسىي دىنلاردىن بولغان خرىستان، ئىسلام، بۇددا دىنلىرىغا قانچىلىك ئادەمنىڭ ئېتىقات قىلىدىغانلىغىنى ئېنىقلىغان. قامۇسنى تۈزگۈچىلەرنىڭ باھا بېرىشىگە قارىغاندا، ھازىر ئەڭ كوپ ساندىكى ئادەم خرىستان دىنىغا ئىشىنىدۇ: خرىستان دىنى سەييارىمىزنىڭ بارلىق ئاھالىسىنىڭ تەخمىنەن ئۈچتىن بىر قىسمىنى بىرلەشتۈرىدۇ. ئوتكەن يۈز ژىللىقتا مۇسۇلمانلار سانى يەتتە پروتسېنتقا ئوسكەن - ھازىر سەييارە ئاھالىسىنىڭ 20 پائىزى مۇسۇلمانلار. ئىندۇئىستلارنىڭ سانى مۇسۇلمانلارنىڭكىگە يېقىنلاشماقتا. شۇنى تەكىتلەش مۇمكىنكى، ئۇلارنى ئەمەلىياتتا پەقەتلا ھىندستانلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئەندى مۇسۇلمانلار بىلەن خرىستانلار بولسا دۇنيانىڭ بارلىق ئەللىرىدە بار. لېكىن ئوتكەن ئەسىردە خۇداغا ئىشەنمەيدىغانلار ئەڭ كوپ - 256 ھەسسە ئوسكەن! قامۇسنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، سەييارىدا دىنغا ئىشەنمەيدىغانلار يۈز ژىل ئىلگەركى ئۈچ مىللىوننىڭ ئورنىغا - 768 مىللىونغا يەتكەن...

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

تېلېفون: 59 - 84 - 33

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىكى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.
تىراژى 1500 زاكاز 9698

ئالمۇتا، 480044 ئىبەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8 - قەۋەت، 813 - خانە

يېڭى ھايات

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.